

Lamed

List za radoznale

Izabrao i priredio Ivan L Ninić

Godina 11

Broj 9

Septembar 2018

Vladislava Gordić Petković

Tajna mesta snage: Luzitanija i Birobidžan

U svetu u kom se, kako tvrdi nemački istoričar Folker Rajnhart, prirodne nauke diskredituju a jača praznoverje i verovanje u proročanstva, može se govoriti o promeni paradigme, oličenoj u stvaranju osećanja nesigurnosti i nepredvidljivosti. Alternativne činjenice u realnom svetu proizvode nespokoj i strah, ali u književnosti alternativni poredak najčešće donosi radost stvaranja i postojanja, jer simbolizuje bogatstvo perspektiva, davanje glasa i moći potlačenima i marginalizovanima. Alternativna istorija u romanesknom kontekstu postaje svet otpora različitim vrstama terora: terora običnosti i jednoličnosti, stereotipa i predrasuda, konzumerizma i populizma, ali se pokazala i kao važan žanrovski kontinuitet onih dela koja žele da progovore o progonu, stradanju nevinih i katalogu istorijskih zala i nepravdi.

Roman *Luzitanija* Dejana Atanackovića nije prvi koji suočava alternativnu istoriju i utopijsku tematiku, paralelne svetove i promenljive identitete; nije prvi koji putovanja opisuje kao misije a misije pretvara u putovanja. Nije ni jedini koji, obrađujući temu kolektiva, uspostavlja strategije otpora i subverzije koje su duboko individualne; te se strategije grade kroz teritorijalno organizovanje i delovanje marginalizovanih grupa i usamljenih idealista, tragača za smislom, kroz alternativno tumačenje ne samo istorije, nego i individualnih prioriteta. Tako junak Atanackovićevo romana može umesto karijere da život posveti građenju grobnice, "bezimenog groba" koji je "sav od glagola" (Atanacković 2017: 38). Atanacković i imaginarnu državu Luzitaniju i borbu za pobjedu smisla smešta u beogradsko zdanje nazvano "Dom za s uma sišavše", koje 1915. u okupiranom Beogradu stiče eksteritorijalni status. To je napredna institucija u kojoj se ludilo ne izlaže patnji ni ispitima izdržljivosti, već se pribegava umetničkom delovanju kao terapiji i terapiji kao vidu umetničkog delovanja.

Luzitanija je roman istovremeno i pustolovan i artistički u kom se ujedinjaju artizam kao larpulartističko stvaranje i artivizam kao novija umetnička praksa koja koristi moć kreativnog izraza u ime društvene promene. Žanrovski, ovaj roman se može definisati kao istorijska fantazija, delo u kom je istorija i povod, i forma koja se napada i menja, a ludilo je platno za projektovanje društvenih sukoba, strahova i kriza, ludilo daje razumu putokaze za kritičko mišljenje i interpretaciju, daje mu da shvati bolje ono što mu je suprotstavljeno. Kao izuzetno asocijativan, slojevit, intelektualan i provokativan tekst, *Luzitanija* je prepuna citata, paracitata, paraboličnih digresija, kreativnih tumačenja umetničkih praksi za čija se ishodišta mogu smatrati filmovi Pitera Grineveja, romani Lorensa Norfoka i tekstovi Šošane Felman, odnosno umetnički i kritički radovi kojima je zajedničko novo čitanje istorije iz perspektive pobunjenog tela koje traži svoj jezik i svoju

autonomiju. Roman govori o džepovima otpora, o malim ali živahnim i aktivnim prostorima u kojima se rađa razlika i individualcima koje vodi njihova vizija o, ako ne boljem, a ono svakako istinitijem svetu: snaga *Luzitanije* je u individualcima koji pokreću svoje borbe i slede svoje fantazije. Lekar Dušan Stojimirović, tridesetpetogodišnjak ostavljen u okupiranoj prestonici sa sto dvadeset žitelja ludnice, samo je jedan od njih, tu je i graditelj grobnice Teofilović "dobro situirani samac" koji je krajem aprila 1915. odlučio da "iznebuha i bez viška reči" napusti mesto projektanta u Njujorku i zaputi se prekooceanskim brodom u zaraćenu Evropu ne bi li "obezbedio sigurnost svog poseda na beogradskom groblju" (Atanacković 2017:37), a njegov vodič kroz podzemne saobraćajnice Evrope je Indus Čitragupta. Jedan od tih pobunjenih duhova je i Eduard Hodek, taksidermist u službi austrijskog prestolonaslednika, ser Tomas Lipton, humanitarni aktivista i filantrop koji se pojavljuje u okupiranoj Beogradu oktobra 2015; špalir likova se tu ne okončava.

Atanacković piše roman o traumatičnosti istorije marginalizovanih u patrijarhatu, o onima koji razbijaju tajne i zabrane tako što se bave umetnošću kao terapijom i terapijom kao umetnošću. Sve zabranjene, neizrečene želje i projekcije roman smešta u kontekst društvenog progressa, bilo da je on san, zacrtan cilj ili iluzija. Jedna od tema na kojima se *Luzitanija* temelji jeste i fukoovska slika sveta i diskursa. Bolnice za umobolne i zatvori za Fukoa su primeri heterotopija koje delimično prenose norme spoljašnjeg sveta, dok u njima istovremeno vladaju i specifična unutrašnja pravila. Možemo ih razumeti i kao izdvojena mesta, kao prostor koji zbog svog perifernog i autonomnog položaja u odnosu na *realni* svet predstavlja neku vrstu izolovanog okrilja, neku vrstu osmatračnice. Periferni prostor heterotopije nije nikakav hendikep, već prednost privilegovane pozicije sa koje se bolje (u)vidi prava priroda spoljašnjeg sveta koji sebe želi da predstavi kao jedini mogući i jedini autentični.

Ideja stvaranja alternativnog poretka javlja se i u prozi Judite Šalgo, prevashodno u nedovršenom,

posthumno objavljenom romanu *Put u Birobidžan* koji je svoje prvo i za sada jedino izdanje doživeo punih dvadeset godina pre objavljivanja *Luzitanije*. Šalgova jevrejski mit o potrazi za zajedničkom državom preinačuje u utopijski projekat o ženskom kontinentu. Tajnu o postojanju novog kontinenta u *Putu u Birobidžan* u dubine svog uznemirenog uma pohranjuju "luetičarke i lunatičarke", kako ih naziva skrivena sveznajuća pripovedačica ovog rasutog romana; to su žene bez porekla i imena čije se telo raspada od neizlečive bolesti i koje govore nerazumljivim jezicima, ali koje su aktivne saučesnice u zaveri potrage za utočištem. Luetički mesijanizam je u romanu Judite Šalgo predočen kao bolest koja se širi kao glasina i kao glasina koja se širi kao bolest – glasina o dolasku žene-spasiteljke Mesijane i stvaranju ženskog kontinenta koja će okončati ženino ponižavajuće lutanje. Tema Birobidžana neodvojiva je od teme jevrejstva, koja je ovde dvostrukom kopčom povezana sa temom potrage za ženskim sigurnim utočištem, kao što je i tema *Luzitanije* povezana sa utočištem razuma, sa potrebom da se u telu kao artefaktu i spomeniku sačuva istorijsko sećanje. Luetički mesijanizam kod Judite Šalgo ekvivalentan je Atanackovićevoj ideji o samoproglashenoj enklavi razuma koja se zove *Luzitanija*, a Teofilović iz *Luzitanije* i Juditina Berta Papenhajm imaju zajedničku misiju potrage za nečim što je trajnije od njih samih, ali trajnije i od svih "običnih" ideala i interesa. Jedna od žarišnih tema *Luzitanije* jesu telo i njegove čudesne metamorfoze, zatim ludilo kao poslednja linija otpora gluposti, isto tako i uporna borba plemenitih usamljenika, pri čemu ta usamljenost nije izolacionizam, već stanje radosnog aktivizma. Dejan Atanacković kao da se odaziva na jedva čujan zov Birobidžana (i *Birobidžana*) dok piše roman o onima koji razbijaju tajne i zabrane tako što se bave umetnošću kao terapijom i terapijom kao umetnošću.

Prisutnost tela kao predmeta istraživanja u filozofiji i kulturi predvidljivo je obeležena antičkim dualizmom, prema kome u podeli na telo i duh telu pripada sve što je markirano kao negativno: varljivo, grešno, sklono fizičkom propadanju, moralno nestabilno, ludo. Odupirući se takvom čitanju, telo se preobraća u efekat diskursa, želeći da bude znak razlike, borbe i prisvajanja, prostor u kom se upisuju različiti oblici moći i alternativne naracije. Psihijatrija postaje aktivna disciplina od trenutka kad se ludilo fizički ograniči i tako udalji od civilizacije i društva, čime se, podseća Šošana Felman, mentalno poremećenima oduzima subjektivnost: stavljaju se pod vlast lekara i naučnih definicija, obesnažuju se njihov govor i iskustvo. Ludilo postaje simptom jedne kulture, ali simptom koji je inkorporiran u jedno učutkano telo (i učutkanu dušu) čija patnja ne može da se iskaže. Velika fukoovska tema dijaloga ludila i uma

intenzivira se u trenucima pojačane društvene represije, kad će ludilo samo potražiti skrajnutost, kako bi uopšte bilo moguće da se taj dijalog nastavi.

Čitaocu *Luzitanije* jasno je da ulazi u hipertekst i bajku sazdanu na poststrukturalističkoj paradigmi koja ne traži samo odgovore, nego i *priče o odgovorima* i principe na kojima se odgovori mogu zasnovati. Pored tema ludila i rata, životinje su putokaz ka psiho-filozofskoj strukturi romana. Bodrijar veruje da njihovo ćutanje ugrožava naš smisao, a Žil Delez je fasciniran teritorijalnošću životinja jer smatra da zaposedanjem teritorije počinje umetnost. Upravo u slučaju pacijenata i državljana Luzitanije tako sve i počinje, zaposedanjem teritorije na kojoj se vežbaju umetnost i istina, u "Domu s uma sišavših". Uloga životinja, kao odlomaka slike sveta sa viktorijskih fotografija i kao deo bizarne fotomontaže nije tek dekorativna, jer svet životinja se zasebno konstituiše kao izvidnica i putokaz koji vodi u dimenziju smisla.

Ludnica je viđena kao "mesto za vežbanje izopštavanja" (Atanacković 2017:11), ona je poput "neke izokrenute tvrđave", u njoj se uočava "beskorisnost ludaka u odnosu na moderno društvo okrenuto iznad svega proizvodnji i ratu kao osnovama napretka" (Atanacković 2017:11) Beogradski "Dom za s uma sišavše" predstavljen je kao napredna institucija u kojoj se ludilo ne izlaže patnji ni ispitima izdržljivosti već pribegava radu kao terapiji i terapiji kao radu: deo tog rada je i bavljenje umetnošću, horsko pevanje i igrokazi. "Šta je protivno razumu a što se ludilom ne da opravdati?" (Atanacković 2017:12). Publika daje odgovor na ovo pitanje tako što traži "i moralnu potporu i isceljenje" (Atanacković 2017:12) u razumu, i odgovori na pitanje svode se na najvažnije, na bit: "Glupost je protivna razumu. Glupost je bolest sveta" (Atanacković 2017:13) "A ukoliko se glupost potkrepi što brojnijim i uzaludnijim žrtvama, utoliko je više zagarantovano njeno ponavljanje." (Atanacković 2017:15) "U današnjem vremenu (...) ludak je onaj ko se ne sme imenovati niti na jedan suvisli način, te će se njegova bolest uvek prikriti osobinama koje bi se mogle pripisati svakom drugom najobičnijem građaninu, lenštini i mediokritetu" (Atanacković 2017: 51)

Pozicioniran tako da delimično odgovori na čitaočeva pitanja, naročito na ono šta raznorodne junake poput pesnika Nenada Mitrova, ruske emigrantkinje Marije Aleksandrovne ili članova porodice Rot uopšte dovodi u vezu, radni dnevnik Judite Šalgo koji je sastavni deo romana *Put u Birobidžan* ukazaće da je svima njima zajednička upravo nejasna žudnja za putovanjem u daleku, neznanu zemlju koja za svakog od protagonista predstavlja nešto drugo – ukazaće na to pre nego što centralna ličnost pripovesti stupi na scenu. Detalji iz spisateljičinog dnevnika imaju zadatak da čitaoca pripreme na sudelovanje u

zaveri stvaranja jednog alternativnog sveta jer upravo iz njega saznajemo da misteriozni toponim Birobidžan označava ženski kontinent, ludnicu, utopiju ali i rezervnu domovinu i "močvarni rasadnik jevrejskog semena" (Šalgo, 1997: 63).

Dalji tok romana, u kome se kao centralna ličnost pojavljuje bivša Frojdova pacijentkinja i humanitarna aktivistkinja Berta Papenhajm, ukazaće da je Birobidžan čak i ideal socijalne pravde, neka vrsta ženske egalitarnističke Internacionale, drugo ime za egzodus potlačenih i poniženih Evropljanki koje traže svoju prapostojbinu i svoj identitet daleko od represivnih patrijarhalnih modela. Zato što podrazumeva beg od patrijarhata kroz bolest tela, do njega se stiže putevima egzistencijalne patnje: kroz ratna stradanja, prostituciju, zatočeništvo, bolnice, policijske kancelarije, birokratske procedure. Pojedinačni interesi socijalnih i rodni grupa predstavljaju se metaforom sveta, sveta kroz koji se putuje i koji se neprestano posmatra i analizira, sveta koji menja kulise pokušavajući da zamrzne jednom određene zakonitosti socijalnih relacija kojima se lutajući marginalci suprotstavljaju tako što projektuju svoju paralelnu, heterotopsku realnost.

Kretanje kroz društvo i prostor postaje neophodan uslov da se obećana zemlja konstituiše. Otud je roman Judite Šalgo pikarski tek utoliko što govori o više dimenzija putovanja i promene: ne samo o Bertinom putovanju i traganju, nego i o putevima trgovine belim robljem, o stazama poroka i patnje, o hodočašću ka uočištu; roman je biografski utoliko što otkriva intimu dobrotvorke koja se, dok pomaže ugroženima, bori sa svojim bolestima i strahovima. Međutim, *Put u Birobidžan* je u velikoj meri varijacija jevrejskih mitskih motiva lutanja i potrage za domovinom, zato što u pikarski okvir smešta traganje za utopijom, a takav okvir sistematski podriva mitove patrijarhalne kulture jer, s jedne strane, pokazuje njihovu ispraznost i lažnost, a sa druge zasniva parodijsko-utopijsku žensku perspektivu sa nužnim elementima tajne i zavere. Lutanje i potraga za Birobidžanom dodeljeni su obespravljenima i unesrećenima, tajna o mitskoj zemlji smeštena je u jezik lutanja, ludila i bolesti jer se tako najbolje čuva od vladajućih struktura moći i od opšteprihvaćenog kodeksa vrednosti. Glavna junakinja Judite Šalgo više je oličenje nejasne slutnje nego individualizovani pojedinac: ona je alegorijska figura lutanja i traganja, jevrejstva i ženskosti, baš kao što ni Izabela u *Luzitaniji* nije samo rasuto telo, nego je i mapa jedne izgubljene celovitosti. Berta je bivša Frojdova pacijentkinja Ana O., izlečena od hysterije, predsednica Društva jevrejskih žena i osnivačica Fonda za pomoć posrnutim devojkama koja putuje preko Beča, Budimpešte i Beograda prema Palestini i Egiptu godine 1911, s namerom da ispita kako funkcionišu socijalna zaštita obespravljenih žena, samo-

hranih majki, prostitutki i siročadi. Posećujući sirotišta, bolnice i javne kuće od Sofije do Smirne, od Carigrada do Jerusalima, Berta postaje svedok rađanja opsesije Birobidžanom i propagatorka glasina o Ženskom kontinentu, kaogod i verovanja u dolazak Mesijane koja će stići iz Egipta i sve obespravljene žene povesti put obećane zemlje, prethodno ih svojim čarobnim dodirima izlečivši od sifilisa.

Budimpeštanski doktor Vamoš, i sam ponesen bolesnim fantazijama svojih pacijentkinja za koje je skovao naziv "sindrom luetičkog mesijanizma", saopštava Berti: "Ove žene kažu za vas da ste došli iz Egipta i da ćete ih odvesti odavde". Na taj način ona sama postaje nečija fantazma Mesijane, dočim, s druge strane, čuje glasine da se prestarele prostitutke iz javnih kuća u Galiciji, Pešti, Solunu i Istambulu „izoluju i ekspeduju u neku daleku zemlju na istoku gde na miru mogu da boluju i umru." (Šalgo 1997: 90). Mladi beogradski Jevrej Haim Azriel smatra tu neobičnu migraciju posledicom ženskog samočišćenja, potrebom da sa prljavštinom iz kuće uklone i sebe ako su izvor bolesti ili zaraze. Ideju o Mesijani šire žene obobile od sifilisa i tuberkuloze, vanbračna deca, maloletne trudnice, ljudi sa socijalnog dna i bez perspektive. Judita Šalgo uslođnjava koncept prostitucije kao traganja i prevazilaženja iskušenja nadom u iskupljenje grehova u nepoznatoj zemlji.

Prilikom posete bolnici Svetog Roka u Budimpešti, Berta Papenhajm upoznaje jednu od glasnica Ženskog kontinenta, gospođicu Klajn. Jektičava crnka bila je "najlepša Jevrejka koju je ona u životu videla" (Šalgo 1997:79), ali ophrvana bolešću koja joj daje čudnu privlačnost i energiju: "Njena bolest bila je lepa, darivala joj zarumenjene jagodice i vatrenu tamu u očima. Lepa smrt kao znak nagrade." (Šalgo 1997:80) Jektičava Jevrejka je, međutim, nenadani vesnik Utopije: ona "ukočeno sedi na krevetu pokazujući prstom negde kroz zid i ne skidajući oči sa Berte, kriči: Ženski kontinent! Ženski kontinent!" (Šalgo, 1997: 81). Žena nalik njoj, po imenu Sutina, pojavice se u Beogradu, u pohabanoj odeći i prljava, bez isprava, užurbana i u stanju putne groznice, čvrsto rešena da stigne do Carigrada iako je u poodmaklom stadijumu sifilisa i tuberkuloze. Mlada beogradska Jevrejka Flora Gutman za njeno postojanje saznaje od porodičnog prijatelja lekara i potom o njoj priča Berti, koja zaključuje da su Sutina i Jevrejka iz bolnice Svetog Roka ista osoba. Putovanje prema obećanoj zemlji ujedno je odlazak u večnost i odlazak u smrt: njenim sirenskim zovom omadijane su i Flora i Berta. U svom poslednjem pismu Flora piše: "Šta mi je preostalo? Da krenem za malom, bolesnom prostitutkom (...) – ukoliko nije umrla; ako je umrla, da nastavim put umesto nje, za njenu dušu, ako nije izmišljena" (Šalgo 1997:154).

Judita Šalgo će ženski rod predstaviti kao tajno društvo sa spontano kreiranim ritualima ponašanja, ali pre svega kao zajednicu u potrazi za teritorijom. Sve dok je Birobidžan neostvareni ideal, to tajno društvo je rasuto po bolnicama i ludnicama, osuđeno na prostituciju i siromaštvo. Mogućnost da je Berta i dalje bolesna, te da beži po svetu od svoje hysterije slično jektičavim i sifilitičnim ženama, ali i mogućnost da je ona ženski Mesija koji vodi u obećanu zemlju, govori da se roman na alegorijskom nivou značenja bavi skrivenom snagom, nepoznatim moćima i nerealizovanim idejama koje se pojavljuju tamo gde marginalizovani i prezreni prividno gube bitku sa društvenim sistemom koji ih odbacuje. Jedan neokončani roman svedoči da Birobidžan i dalje postoji samo u znacima, fantaziji i nadi, da se formira i artikuliše tamo gde ovladava slabost tela.

Dejan Atanacković i Judita Šalgo dele interes za alternativno i pritajeno delovanje individualnih, samosvojnih ličnosti, prikazujući niz transformacija u procesu traganja: Berta i Flora prepoznaju afirmaciju ženskosti u jeziku bolesti i bunila, u svetu socijalne prikraćenosti koji jedini spas vidi u fantaziji o obećanoj zemlji. Bez obzira da li se potraga za Ženskim kontinentom ili gradnja idealne države Luzitanije okončava u novom fizičkom obličju ili verbalizovanju mita spasenja, u oba slučaja radi se o trijumfu pojedinačne svesti i privatnoj borbi za identitet.

Citirani izvori:

Atanacković, Dejan (2017). *Luzitanija*. Beograd: Besna kobila.

Šalgo, Judita (1997). *Put u Birobidžan*. Beograd: Stubovi kulture.

Vladislava Gordić Petković, profesor engleske i američke književnosti na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, bavi se književnom teorijom, kritikom, publicistikom i prevodjenjem sa engleskog. Objavila je književno-kritičke studije Sintaksa tišine: poetika Rejmonda Karvera (1995) i Hemingvej: poetika kratke priče (2000), knjige eseja i članaka Korespondencija: tokovi i likovi postmoderne proze (2000), Virtuelna književnost (2004) i Virtuelna književnost II: književnost, tehnologija, ideologija (2007), kao i veći broj naučnih radova iz oblasti angloameričke književnosti, ogleda i prikaza.

Razvoj ideje zla u judeo-hrišćanskim spisima od haSatan do novozavetnog Đavola

U prethodnim tekstovima, mogli smo da se uverimo da *Tanah* ima drugačiji koncept zla u odnosu na hrišćanstvo i *Novi Zavet*. Videli smo da sama reč *satana* ima mnogo prizemnije i jednostavnije značenje u judaizmu, a postalo je jasno da često citirani stihovi koji podržavaju teoriju o Palom Anđelu ne piju vodu – (*Isaija* 14:12, *Jezekilj* 28).

Sama činjenica da reči demon ili zli anđeo ne postoje u *Tanahu*, niti se takvi koncepti uopšte uklopljivi u sam tekst i kontekst, za razliku od *Novog Zaveta*, gde su demoni i demonizovanost uobičajena pojava, ukazuje na određenu razliku u svetonazoru između dva skupa knjiga.

Shodno tome, pitanje koje se postavlja jeste kako smo od haSatan, što bi značilo taj (tako se najčešće prevodi određeni član na srpski) neprijatelj, došli do priče o Palom Anđelu, Apokalipsi i uništenju nebeske armije pobunjenih demona predvođenih đavolom?

Ipak, pre nego što počnemo sa analizom kanonskih tekstova i pseudoepigrafske literature, pozabavimo se malo samom etimologijom reči “demon” (δαίμων). U pitanju je starogrčka reč, koja je izvorno označavala dobronamerna i bezopasna duhovna bića, koja su iste prirode kao i bogovi i smrtnici, slična duhovima vodičima, silama prirode, i htonskim (podzemnim) duhovima heroja.

U Hesiodovoj *Teogoniji* (poema o geneologiji bogova iz 700. g.p.n.e.), nalazi se ideja da su ljudi iz Zlatnog doba pretvoreni u demone voljom Zeusa, da služe smrtnicima kao duhovi čuvari, nevidljivi, ali sa mogućnošću delovanja. Tek kasnije su Platon i njegovi učenici razvili ideju o demonima kao nižim duhovima koji su zli, što je docnija hrišćanska patriistička literatura preuzela, uz neke druge neoplatonističke elemente.

Svi ti elementi su, usled grčkih osvajanja u IV veku, došli u kontakt sa bliskoistočnom kosmologijom (Mesopotamija, Vavilon i Persija), koju karakteriše dualistički weltanschauung. Kako je kanon *Tanaha* formiran posle V veka p.n.e, a prve knjige NZ-a su pisane sredinom I veka n.e, sasvim je jasno da bi u literaturi međuzavetnog perioda, što se manje-više poklapa sa periodom drugohramskog judaizma, valjalo videti način na koji spisi toga doba objašnjavaju ontologiju zla. Neke knjige toga vremena su deo

grčkog prevoda *Tanaha*, tzv. *Septuaginte*, i one čine pseudoepigrafske spise. Pored njih, postoje i brojni drugi spisi, od kojih su mnogi sačuvani u kumranskoj biblioteci. U ovom tekstu se neću baviti opštom demonologijom Bliskog istoka, bilo da je reč o jevrejskoj, hrišćanskoj ili kumranskoj, jer je reč o suviše opširnoj temi o kojoj postoje hiljade i hiljade knjiga. Ono što nas u ovom trenutku interesuje jeste linija koja počinje od haSatan i završava se u hrišćanskom Đavolu.

A sad, da pređemo na konkretne tekstove. Počemo od od najpoznatijih apokrifnih knjiga, o *Tobitu* i *Toviji*.

Tobiti

Knjiga o *Tobitu* nastala je u III veku p.n.e. i bila je bila vrlo cenjena i popularna u vekovima koji su dolazili, o čemu svedoči i podatak da u Kumranu postoji čak pet kopija ovog spisa.

U ovom trenutku, nećemo se previše baviti samom sadržinom knjige, već ćemo se koncentrisati na delove koji se tiču pitanja zla. U najkraćim crtama, Tobit je imao sina Toviju, koji putuje u istočni deo asirskog carstva (radnja se dešava u drugoj deceniji VII veka p.n.e.), zajedno sa anđelom Rafaelom (pritom neznajući njegov identitet) ne bi li se oženio Sarom. Ta devojka se do tada sedam puta udavala, a kvota da će mladoženja preživeti prvu bračnu noć je svakim narednim venčanjem padala, zato što je Sara bila pod prokletstvom demona Asmodeja, koji je ubijao njenog mladoženju odmah prve večeri po venčanju.

3:7-8: *Istoga dana i Sari, kćeri Raguelovoj, u Ekbatani Medijskoj, dogodi se te je izruži jedna sluškinja njenog oca zbog toga što je sedam muževa za koje Sara poslala pakosni zloduh Asmodej ubio prije nego što su ušli k njoj...*

Ovaj izraz “pakosni/nečisti zloduh” - πονηρὸν δαιμόνιον – (poniron demonion) predstavlja sintagmu koju ne pronalazimo u *Tanahu*, ali zato se reč δαιμόνιον (deminutiv od δαίμων) pojavljuje 63 puta u *Novom Zavetu*. Takođe, *Tobija* je knjiga u kojoj imamo prvi slučaj imenovanja demona.

6:16-17: *Anđeo mu reče: "Ne sjećaš se kako ti je otac naredio da uzmeš za ženu samo onu koja pripada tvome rodu? Zato me poslušaj, brate: ona će biti tvoja žena, a ti se ne osvrći na demona, jer će još noćas biti tvoja. Kad budeš ušao u svadbenu sobu, uzet ćeš tamjanova pepela i metnut ćeš na nj malo ribljeg srca i jetre; kad tako okadiš, demon će osetiti vonj i pobeći će i neće se više vratiti. Kad se htedneš približiti k njoj, bdijte oboje i dozivajte milostivog Boga: On će vas spasiti i smilovati vam se. Ne boj se: ona ti je bila dosuđena oduvek, ti ćeš je spasiti; ona će poći s tobom i mislim da ćeš s njom imati poroda."*

Ovde vidimo opis načina na koji će egzorcizam biti izvršen, uz naglasak o neophodnosti molitve.

8:2-3: *On se, ulazeći k njoj, sjeti Rafaelovih reči: uze tamjanova pepela, metnu na nj riblje srce i jetru i okadi. Tek što demon oseti vonj, pobeže u Gornji Egipat, a anđeo ga onde okova. Kako su se zatvorili u sobu, Tovija ustade s postelje i reče: "Ustaj, sestro, molimo se da nam se Bog smiluje."*

Tovija je poslušao Rafaelova uputstva i rezultat je bio proterivanje demona iz Asirije u Gornji Egipat. Međutim, zašto ne dolazi do uništenja, već samo do nasilne emigracije? Sličnu ideju imamo i u najstarijem Jevandelju – Markovom, glava 5, stihovi 2-15:

I kad iziđe iz čamca, odmah mu iz grobova iziđe u susret čovek sa nečistim duhom, koji stanovaše u grobovima, i niko ga više nije mogao ni lancem svezati, jer je mnogo puta bio vezan u okove i lance, pa je pokidao lance i polomio okove, i niko nije mogao da ga ukroti. I stalno beše u grobovima i brdima, danju i noću, vičući i bijući se kamenjem. I videvši Isusa izdaleka, potrča i pade pred njim ničice, te povika veoma glasno: šta ja imam s tobom, Isuse Sine Boga najvišega? Zaklinjem te Bogom, nemoj me mučiti. Jer mu govoraše: iziđi, duše nečisti, iz čoveka. I pitaše ga: kako ti je ime? I reče mu: Legion mi je ime, jer nas je mnogo. I moljaše ga mnogo da ih ne istera iz onog kraja. A onde, prema brdu, paslo je veliko krdo svinja. I zamoliše ga govoreći: pošalji nas u svinje, da uđemo u njih. I dopusti im. I izišavši nečisti duhovi uđoše u svinje, i navali krdo niz strmen u more, oko dve hiljade, i udaviše se u moru. A pastiri njihovi pobegoše i javiše u gradu i po selima; te dođoše da vide šta se dogodilo. I dođoše Isusu i videše besomučnoga, koji je imao Legiona, kako sedi obučen i pametan, te se uplašiše.

Boldovani u tekstu označava tri zajednička motiva Knjige o Toviji i Jevandolja po Marku:

- demoni se povezuju sa smrću,
- demoni imaju ime, i
- ne žele da budu isterani iz svog prebivališta.

Naravno, niko ne tvrdi su demonologije u ova dva teksta identične. Štaviše, vrlo su različite, ali postoji osnova koja se očigledno podudara, kao i sličnosti drugohramske apokrifne literature i knjiga Novog Zaveta, koje su mnogo veće nego one u Tanahu i NZ. Važan je i motiv vezivanja demona, kao načina njihove pacifikacije (Tob 8:3 – Otk 12:7-9).

Jako važno je uočiti da nijedna od dveju knjiga nijednog trenutka ne pokušava da objasni i definiše šta su i ko su demoni. Pisci knjiga pretpostavljaju da su čitaoci upoznati sa ovim entitetima i da mi znamo sve o ovim zlim i nečistim dusima. Međutim, kao što znamo, Tanah ne poznaje reč demon, niti bilo kakav sličan koncept. Stoga, pitanje koje se nameće jeste odakle uopšte dolaze ti zli duhovi?

Jedan od potencijalnih odgovora koji su nude jeste hebrejska reč שְׁדִים (šedim), koja je u Septuaginti prevedena kao δαιμονίους. Ona se prvo pojavljuje u 5. Moj 32:17:

„Prinosiše žrtve đavolima, ne Bogu, bogovima, kojih nisu znali, novim, koji iz bliza dođoše, kojih se nisu strašili oci vaši.”

Jako sličan kontekst je i onaj u kome se ova reč drugi put pojavljuje. Psalm 106:36-37:

“Sinove svoje i kćeri svoje prinosiše na žrtvu đavolima. Prolivaše krv pravu; krv sinova svojih i kćeri svojih, koje prinošahu na žrtvu idolima hananskim, i oskrvni se zemlja krvnim delima.”

Imajući u vidu najčešću biblijsku stilsku figuru – paralelizam, gde se jedna stvar uzastopno objašnjava na dva načina, postaje sasvim jasno da je u Tanahu shedim ime za lažna kananska božanstva kojima su Izraelci toga vremena prinosi žrtve. To dodatno potvrđuje podatak da ova reč potiče od akadške šedu, koja se koristila da označi neutralno duhovno biće.

Dakle, u Tobitu i Marku, demoni predstavljaju opasnost po ljude, mogu da opsedaju ljude, imaju ime, mogu biti isterani iz zemlje, ali ne bivaju uništeni. Pisci ne pokušavaju da objasne ko su ovi demoni, ne oslanjaju se na tradiciju Tanaha, ali pretpostavljaju da čitaoci njihovih knjiga tačno znaju ko su i šta su demoni.

Pitanje koje i dalje ostaje jeste – odakle odjednom ovi demoni? U Tanahu, čak ni reč koja je na grčki prevedena kao “đavoli/demoni” nema isto značenje kao u Tobitu i Novom Zavetu.

Knjiga Enohova i Postanje 6:1-4

Na osnovu istorijskih podataka, poznato je da je interes za demone počeo rasti krajem doba pod persijskim uticajem i početkom helenističkom perioda (negde oko IV do II veka p.n.e.), što je i vreme kada je nastala Knjiga o Toviji. To je, istovremeno, period kada su već napisane gotovo sve knjige Tanaha, što bi i objasnilo očigledne razlike između dva koncepta zla. Međutim, jedna knjiga se posebno izdvaja kada je reč o spisima iz međuzavetnog perioda koji su uticali na formiranje Novog Zaveta i hrišćanstva. Reč je o Knjizi Enohovoj. Štaviše, ona je i direktno citirana u Judinoj poslanici (14. stih). Za nas su, u ovom trenutku, interesantni stihovi 15:6 – 16:1, gde se Bog obraća palim stražarima (nose tako ime jer nikad ne spavaju) - tj. anđelima:

Ali vi ste u početku bili duhovi, koji su živeli večno, nikad ne umirući, i stoga nije bilo ženskih među vama. Duhovi nebesa, na nebesima je njihovo prebivalište. Ali sada džinovi, koje su duhovi začeli sa telesnim – oni će ih zvati zlim duhovima na zemlji, jer će njihovo prebivalište biti na zemlji. Duhovi koji su proistekli iz njihovih tela su zli duhovi, jer su od ljudi postali, i od svetih čuvara potiču. Zli duhovi će biti na zemlji i zlim duhovima će biti zvani. Duhovi neba, jer je nebo njihovo prebivalište, ali i duhovi začeti na zemlji, jer je zemlja njihovo prebivalište. I duhovi džinova opadaju, čine nasilje, pustoše, napadaju i na zemlju izazivaju bolesti. Ne

jedu ništa, već se uzdržavaju od hrane i žedni su i žestoki. Duhovi se dižu protiv sinova ljudskih i protiv žena, jer su od njih potekli. **Od dana kada su divovi ubijeni, a od kojih nastaju zli duhovi, oni (duhovi) uništavaju bez suda. Stoga će oni biti uništeni kad dodje unistenje dana Velikoga suda, kada će Strazari biti unisteni zajedno sa nevernícima**”

Između prvih par stihova i 1. *Moj* 6:1-4 kao da postoje određene sličnosti i paralele. Deluje da su stražari isto što i „sinovi istinitog Boga“. Takođe, nefilim su jednaki džinovima u Enohu. Dodatni prilog u ovoj tvrdnji je i *Septuaginta* koja umesto reči nefilim koristi upravo reč divovi. Većina istraživača pretpostavlja da stihovi 6:1-4 predstavljaju interpolaciju nekog od potonjih redaktora, koji je umetnuo ovaj kratki odlomak u 1. *Moj*, ne bi li pokazao da Bog nije blagonaklono gledao na uniju opisanu u ovih par stihova i da je to jedan od neposrednih razloga za potop.

Hajde da se malo detaljnije osvrnemo na ovaj misteriozni odeljak 1. *Moj*:

„*A kad se ljudi počēše množiti na zemlji, i kćeri im se narodiše. Videći sinovi Božji kćeri čovečije kako su lepe uzimaše ih za žene koje hteše. A Gospod reče: Neće se duh moj do veka preti s ljudima, jer su telo; neka im još sto dvadeset godina. A beše tada divova na zemlji; a i posle, kad se sinovi Božji sastajahu sa kćerima čovečijim, pa im one rađahu sinove; to behu silni ljudi, od starine na glasu.*“

Treći izraz koji je boldovan, a kojim je nazvano potomstvo sinova Božjih i kćeri čovečijih, na hebrejskom glasi giborim. Na prvi pogled, deluje da pisac 1. *Moj* opisuje giborim kao heroje, što je i slučaj sa većinom stihova u kojima se ova reč koristi u *Tanahu*. *Septuaginta* prevodi i giborim sa gigantes, što znači da su smatrali da su nefilim i giborim slična vrsta bića, ili nisu bili u stanju da naprave distinkciju između dve grupe stvorenja. U skladu sa tim, postavlja se pitanje zbog čega je pisac knjige Enohove smatrao giborim tako lošim.

Dodatno svetlo na celu priču bacaju stihovi koje su raštrkani po *Tori* i *Tanahu*. Prvi pronalazimo na početku 5. *Mojsijeve* (1:28), kada izviđači koje je Mojsije poslao izveštavaju o onome šta su videli u Kanaanu:

“*Kuda da idemo? Braća naša uplašīše srce naše govoreći: Narod je veći i viši od nas, gradovi su veliki i ograđeni do neba, pa i sinove Enakove videsmo ovde.*“

U narednoj glavi se ovi sinovi Enakovi povezuju sa drugim narodima divovskog rasta:

“*Pre življahu onde Emeji, narod velik i jak i visok kao Enakimi. O njima se mislilo da su divovi kao i Enakimi; ali ih Moavci zвахu Emeji.... I za nju se mislilo da je zemlja divovska; u njoj pre življahu divovi, koje Amonci zвахu Zamzumi. Behu narod velik i jak i visok kao Enakimi*”

4. *Moj* 13:34 pruža najveći dokaz o postojanju divova/nefilima enohijanske tradicije posle potopa:

“*Videsmo onde i divove, sinove Enakove, roda divovskog, i činjaše nam se da smo prema njima kao skakavci, takvi se i njima činjasmo.*“

Sinovi Enakovi su divovi, tj. nefilim, što je još jedan dokaz protiv teorije da su bića iz 1. *Moj* 6 “duhovni divovi”. Čini se da *Tora* misli na doslovne džinove.

Možda i ključni izraz ovog odeljka je „sinovi Božji“, tj. bene elohim. Pored ovog stiha, ovu sintagmu pronalazimo na tri mesta kod Jova, u psalmima 29 i 89 i u aramejskoj varijanti u *Dan* 3:25. Istorija interpretacije bene elohim u jevrejskoj tradiciji se manje-više može svesti na dve opcije: reč je o anđelima ili su u pitanju sinovi pravednika. Do pojave rabi Šimona bar Johaja - Rašbi (II vek nove ere), koji je zabranio i prokleo svakog ko bene elohim nazove anđelima, ovo je bilo sasvim legitimno i popularno tumačenje ovog izraza. Međutim, pojavom Rašbija, judaizam tumači bene elohim kao sinove sudija ili sinove pravednika, iako je savremenik rabi Akive, Rašbijevog učitelja, rabi Išmael smatrao da je legenda o palim anđelima istorijska činjenica.

Vratimo se na druge stihove sa bene elohim. U *Jovu* nema sumnje da na sva tri mesta pisac ima na umu nezemaljske entitete, a sličan zaključak se nameće i u Psalmu 89:

„*Jer ko se na nebu s Gospodom uporediti može? Ko je Gospodu sličan među sinovima Božijim?*“

Vidimo da se u ovom stihu tvrdi da je prebivalište sinova Božijih nebo, što bi značilo da je reč o nezemaljskim entitetima, tj. anđelima. Sličnu stvar pronalazimo i u *Danielu* 3:25-28 u priči o peći, gde se „sin bogova“ iz stiha 25 izjednačava sa anđelom u 28. stihu.

Već smo pominjali da se Hesiod bavio etiologijom u svojim knjigama o teogoniji. U knjizi *Dela i dani* opisuje bića koja dele gotovo sve karakteristike koje odlikuju bene elohim u ranom judaizmu. Kaže se da su živeli kao bogovi i kada su se namnožili, boravili su na zemlji kao čisti duhovi (demoni) i kao čuvari čovečanstva. To isto tvrdi i knjiga *Jubileja*. Treća generacija koju je stvorio Zevs je slična nefilima iz 1. *Moj* 6:4. Opisani su kao bića velike fizičke snage i kao silni ratnici. Četvrta generacija koju je stvorio Zevs se podudara sa giborim 1. *Moj* 6:4. Reč je o rasi heroja – polubogova.

U jednom drugom delu, Hesiod pripoveda o Zevsovom planu da uništi smrtnike i polubogove (potomstvo bogova i ljudi) tako što će pustiti oluju i nevreme širom cele zemlje, što se podudara sa pričom iz 1. *Moj* 6 o Božijem planu da uništi ne samo čovečanstvo, već i potomke bene elohim. Hesiod navodi da je razlog zbog kog je Zevs to uradio bio pokušaj sprečavanja razmnožavanja sinova bogova sa smrtnicima. Sličnosti između dva izveštaja su velike,

ali pitanje šta je starije, i da li su jevrejski sveštenici hebraizovali grčki mit, ili je, pak Hesiod preuzeo stariji semitski mit, ostaje otvoreno.

1. *Enohova*, nesumnjivo, smatra da je potomstvo anđela i žena bilo džinovsko. Zbog svoje veličine, proždrali su sve što je bilo pred njima, i na kraju počeli da jedu i ljude. Prirodno, Bog ih je kaznio i uništio, ali njihovi duhovi su ostali živi. Knjiga čuvara ih opisuje kao „jake duhove“ i „zle duhove“. Deluje da je upravo ta snaga duhova bila nekompatibilna sa slabim i ranjivim ljudskim telom i da je ona uzrok tako nasilne prirode i džinova i njihovih duhova, tj. demona kasnije. Čini se da tako gledaš dele i jevandelisti:

„Čim je izašao iz čamca, u susret mu je s groblja došao jedan čovek opsednut nečistim duhom. On je boravio među grobovima i niko ga nije mogao svezati ni lancima. Često je bio vezan okovima i lancima, ali je svaki put kidao lance i lomio okove. Niko nije mogao da ga ukroti.“ *Mar 5:2-4*

Jasno je da je ovo oboljenje, tj. opsednutost duhom dovela do krajnjih granica ljudsko telo koje ga pokušava zadržati, rezultirajući destrukcijom i patnjom žrtve.

Na osnovu 1. *Enohove*, moguće je zaključiti dve stvari od odnosu duhova džinova i anđela Stražara. Prvo, nemamo indicija da po smrti fizičkog tela džinova, njihovi duhovi mogu da preuzmu ljudski oblik i da imaju odnose sa ženama, kao što su to činili njihovi očevi. Druga stvar se tiče potrebe da Stražari budu vezani u Tartarusu, čime se sprečava njihovo delovanje, dok duhovi džinova slobodno lutaju po zemlji. Ti duhovi, kao što smo već videli, će biti uništeni na Sudnji dan. Nesumnjivo, i novozavetni pogled na svet deli tako mišljenje što se vidi na više mesta u Jevandeljima, a ponajviše u *Mat 8:29*, gde se demoni obraćaju Isusu rečima: „Jesi li došao da nas mučiš pre vremena?“, tj. sudnjeg dana.

Ono što ne znamo jeste zašto im je data sloboda. Knjiga Jubileja će se detaljnije baviti pitanjem slobode (ili bolje reći polu-slobode) ovih duhova. Pre nego što pređemo na tu knjigu, ono što možemo zaključiti kada uporedimo 1. *Enohovu* i *Novi Zavet* jeste da postoji veliki broj ideja koje je hrišćanstvo kasnije preuzelo:

- duhovi imaju i duhovnu i materijalnu dimenziju („jer je nebo njihovo prebivalište, ali i duhovi začeti na zemlji, jer je zemlja njihovo prebivalište“),
- zli duhovi izazivaju bolesti, probleme i nevolje,
- Ne jedu, nemaju telesne potrebe, niti se razmnožavaju, ali su im ljudi meta,
- Demoni poseduju veliku fizičku snagu,
- Slobodni su da prave probleme do Sudnjeg dana, kada će biti uništeni zajedno sa nevernicima.

Još jednu stvar bi trebalo primetiti: i segment o nefilima i deo koji govori o *Enohu* (5:21-24) su vrlo šturi. To bi moglo da ukazuje na jednu od dve stvari.

Pisac znao više o događajima koje pominje, ali je namerno ostavio nešto manje podataka, jer je imao u vidu da nema potrebe da detaljno ponavlja događaje s kojima su čitaoci i slušaoci već dobro poznati. Takav stav je blizak kritičkoj školi poimanja *Tanaha*.

S druge, sasvim prihvatljivo objašnjenje jeste i da su potonji pisci *Knjige o Enohu* ekstrapolirali ove odeljke, u pokušaju da mitom o palim anđelima objasne loše stanje u kom se svet, po njihovom mišljenju, nalazi. Sve to bi značilo da je *Enohova* u stvari detaljan midraš 1. *Moj 6:1-4*

Bilo kako bilo, semantički i stilski, ovaj odeljak, sa svojim idiosinkratičkim rečnikom i odudaranjem od konteksta u kom se nalazi, je jedan od najčudnijih i misterioznijih u celoj *Bibliji*. Biblijski tekst ne govori zašto je ono što su radili sinovi Božiji bili nedolično i zbog čega je njihovo ponašanje povod Potopa. O problematičnosti ovog odeljka svedoče i brojna različita tumačenja potonje jevrejske tradicije. Za detaljniju analizu preporučujem knjigu Archie T. Wright-a, *The Origin of Evil Spirits: The Reception of Genesis 6:1-4 in Early Jewish Literature*. Link do knjige će biti u komentaru beleške.

Knjiga Jubileja

Sledeća knjiga koja nas zanima jeste *Knjiga Jubileja* (II vek p.n.e), koja predstavlja svojevrsan midraš prve i početka druge *Mojsijeve*. U 10. glavi ove knjige, Noje i njegovi sinovi razgovaraju sa Bogom:

“*A u treću nedelju ovog jubileja nečisti demoni su počeli navoditi decu sinova Nojevih da greše, zavodeći i uništavajući ih. I sinovi Noja su došli k Noju ocu svome, i rekli mu za demone koji su navodili na greh, zaslepljivali i ubijali sinove njegovih sinova. I pomoli se Noje pred Gospodom svojim Bogom i reče: ... „I Ti koji si mene i moje sinove spasio od voda potopa, i nisi dao da propadnem kao sinovi propasti.“*

Ne dopusti da zli duhovi vladaju nad mojim sinovima, inače će ih odvesti u propast, već blagoslovi i mene i moje sinove, da bismo se razmnožili i napunili zemlju. I Ti znaš kako su se tvoji Stražari, očevi ovih duhova, ponašali u moje dane: a što se tiče ovih duhova koji sad žive, zatvori ih i čvrsto ih sveži u mestu osuđenja, i ne daj im da donesu opadanje među sinovima tvog sluga, Gospode; jer ovi su zlonamerni i stvoreni sa namerom da uništavaju. I ne daj im da vladaju nad duhovima živih, jer samo je tvoja vlast nad njima. I ne daj im da imaju vlast nad sinovima pravednih od sada pa doveka. ...

I vođa duhova, Mastima, reče: „Gospode, Tvorče, neka neki od njih ostanu uz mene, i neka slušaju moj glas, i rade ono što im kažem. Jer, ako niko ne ostane uz mene, neću moći da sinovima čovečijim nametnem svoju volju, jer oni su predviđeni za greh i zavođenje pre moje presude, jer je velika zloba čove-

kova. *Neka desetina ostane preda mnom, a neka ostalih devet delova odu u mesto osude“*

I uradili smo (anđeli, koji su naratori u ovom poglavlju) kao što nam je rečeno: svi zlonamerni koje smo vezali u mestu osude i desetina koja je ostavljena da služi Satani na zemlji.”

I iz ovog odlomka možemo izneti nekoliko zanimljivih zaključaka:

- a) Demoni navode na greh, vode u propast i prouzrokuju smrt ljudi,
- b) Bog je pustio potop da bi uništio džinove (rezultat odnosa anđela i žena), a posledica toga su bili nečisti demoni, koji su, u stvari, duhovi podavljenih džinova/Nefilima,
- c) Demoni su svezani na mestu osude (na grčkom se to mesto naziva Tartarus - 2. Pet 2:4- i u grčkoj mitologiji predstavlja najdublji deo Hada u kom se zatočeni nalaze zbačeni bogovi Titani),
- d) Ideja predestinacije, tj. da je određenom broju ljudi unapred određeno da će biti zli (*Rimljanima* 11),
- e) Demoni služe Satani, tj. Mastimi.

Zanimljivo je da knjiga Jubileja tvrdi da je drugo ime vode anđela Satan. Sama reč „mastima“ se nalazi i u *Tanahu*, *Osija* 9:7-8 i prevodi se kao mržnja. Moguće objašnjenje povezivanja imenica satan i mastima možda leži u sličnosti korena: STN/STM, pa je vrlo moguće da je reč o igri reči.

Veza sa mesopotamskom demonologijom?

Već smo rekli da na Bliskom istoku postoji mitološka osnova priče o palim anđelima. U mesopotamskoj religiji, jedni od glavnih likova u priči o potopu su bića zvana apkalu. Reč je o entitetima koji su bili zaduženi da prenesu božanska znanja čovečanstvu i verovalo se da su oni naučili drevnog čoveka kako da zasnuje civilizaciju.

Kada su bogovi odlučili da su im ljudi malo dosadili, rešili su da ih pobiju. Međutim, na scenu stupaju apkalu koji smišljaju plan o tome kako da sačuvaju božansko znanje. Sasvim očekivano – odlučili su da legnu sa ženama. Plan je upalio i potomstvo nastalo iz te unije – takođe nazvano apkalu – je posle potopa ponovo osnovalo gradove. Druga generacija apkalua je u mesopotamskoj mitologiji poznata i po tome da je bila džinovskog rasta. Čuveni Gilgameš se naziva „gospodarem apkalua“. Zanimljivo je i da su otkrivene kutijice sa malim statuama apkalua koje su služili kao zaštita od zlih duhova. Takođe, važno je napomenuti da se te statue nazivaju „macarej“, što znači stražar, gde se vidi jasna veza sa Stražarima iz *Enohove knjige*. Postoje i jasne indikacije da su kasnije ovi apkalu smatrani zlim stvorenjima, bićima koji se bave magijom i da je to bila osnova na kojoj su jevrejski pisci mogli da grade svoju parodiju o Čuvarima, što pokazuje da otpadništvo prepotopnih učitelja u jevrejskim izvorima nije samo direktna inverzija mesopotamskih tradicija, već

trend koji je delom preuzet iz već postojeće demonologije.

Dodatno svetlo na vezu između *Enohove knjige* i drevne vavilonske literature baca i činjenica je na Bliskom istoku postojala duga tradicija da je sedma prepotopna ličnost u lozi kraljeva i mudraca vazneta na nebo i da je imala uvid u božansku mudrost, pod zaštitom boga sunca, Šamaša. Više lista imenuje tu ličnost kao Enmedurankija, kralja Sipara. Postoji rašireno uverenje da je Enoh biblijska verzija ove drevne vavilonske mitske ličnosti. Dodatni argument u prilog toj tvrdnji je i broj godina Enoha (365) koji se poklapa sa brojem dana u solarnoj godini, dok *Knjiga o astronomiji* (1. *Enoh*) govori o 364 dana. Enmeduranki je bio i vođa vidovnjaka i primalac božanskog znanja.

Kao što smo već videli, upoređenjem drevnih akadskih izveštaja sa kasnijom jevrejskom literaturom, naročito *Knjigom čuvara* (*Enoh*), uočavamo da su i apkalu i čuvari bili ti koji su otkrili božanske i nebeske tajne prepotopnom čovečanstvu. U ovom trenutku nema potrebe ulaziti u detalje, tako da ćemo pomenuti da se spisak otkrivenih tajni nalazi u *Knjizi o čuvarima* 8:3-4, dok je spisak otkrovenja koji su dali apkalu dostupan na internetu.

Upoređivanjem odnosa mesopotamskih i jevrejskih pisaca u odnosu na prepotopne ličnosti, moguće je doći do nekih zanimljivih zaključaka i teorija. Objasniću na šta mislim.

U akadskoj kulturi, zadatak svešteničke kaste je bio da vodi računa o znanjima koja su apkalu dali prvim ljudima i da strogo paze da takva znanja ne dođu u posed „neadekvatnih“ i „nestručnih“ pripadnika društva. Vrlo stroge kazne, a neretko i pogubljenje je predviđano u slučaju da sveštenici i učenjaci dopuste nižim članovima društva pristup tim znanjima.

Sa druge strane, u *Enohovoj knjizi*, činjenica da su Čuvari otkrivali nebeske tajna ženama u zamenu za seks mogla je biti smatrana urnebesnom ironijom i sprdnjom jevrejskih intelektualaca sa mesopotamskim kolegama. Dodatnu dimenziju potencijalnoj parodiji daje i ideja povezivanja neprijatelja Izraela sa prepotopnim čuvarima. Tipičan primer je kralj Og, za koga se kaže da je bio poslednji od Refaima, visok gotovo 4 metra (5. *Moj* 2:11). Za razliku od mesopotamskih društava koji su smatali da je izuzetna čast za vladara biti „seme sačuvano iz prepotopnog doba“, jevrejski autori ponovo udaraju kontru.

Dakle, jevrejski pisci pred sobom imaju mit koji je postojao na tom prostoru i koji je bio važan deo mitologije paganskih naroda. Sasvim logično, za Izraelce prepotopni apkalu nisu bili dobri. Shodno tome, i njihovo post-potopno potomstvo je određeno za uništenje, a naročito kada znamo da su i oni bili vrlo uporni u svojoj nameri da istrebe Izraelce. Kao što smo videli, 4. *Moj* jasno se kaže da Enakimi potiču od prepotopnih Nefilima, kao i druga plemena Emim,

Zamzumim i Refaim (5. *Moj* 2-3). Posle pohoda pod Isusom Navinom, Anakim su jedino ostali u Gazi, Gatu i Ašdodu. Baš iz Gata potiče i Golijat (1. *Sam* 17:4).

Ključna reč koja je dovela do povezivanja nefilima sa demonima jesu ovi Refaimi. Oni se opisuju i kao ratnici džinovi (5. *Moj* 2:8-11; 3:1-11; *IsN* 13:12), ali i kao opasni, zlokobni duhovi u Šeolu (*Isa* 14:9; 26:14, *Jov* 26:5). Još jedna važna stvar je da se na više mesta u *Tanahu* pominje dolina Refaima (2. *Sam* 5:18, 22; 23:13). *IsN* 15:8 i 18:16 nam govori da je dolina Refaimovih sinova nalazi južno od doline Enomovih sinova. Ova druga dolina je čuvena Gehinom, koji se u *Novom Zavetu* i hrišćanskoj teologiji povezuje sa Hadom/Paklom. Dakle, habitat Refaima je zabrinjavajuće blizu Gehene.

Pojam malak (anđela) i nebeskog saveta u Tanahu

Postoje osnovane sumnje da su najstariji koncepti Božijih izaslanika (malak) nastali pod uticajem kanaanske mitologije, kao i mesopotamskih verovanja i folkloru. Jam, Baal i Atirat su imali svoje sluge koji su prenosi njihove poruke. Ti nebeski „poštari“ su se zvali *mlakm*, *glm* i *t'dt*. Reč *glm* se može prevesti kao mladić ili vojnik. Jevrejska varijanta ove reči je *elem* – 1. *Sam* 17:56, 20:22. Svako ko iole poznaje hebrejski, zna da je ovo početno *ajin* guturalizovalo vokal ispod njega. U većini slučajeva, guturalizacija se u drugim jezicima označava sa *g*. Još jedan ekvivalent reči *gmm* jeste *naar* (1. *Sam* 25:5-9; 2. *Sam* 2:14-16). Najzanimljivija je reč *mlakm*, koja je nesporno u srodstvu sa hebrejskim *malkim*. Ipak, za razliku od ugaritskih *mlakm*, anđeli u *Tanahu* imaju veća ovlašćenja i važniju funkciju. U vezi sa tim, valja pomenuti i činjenicu da je i reč *heruvim* bila deo svetopojmanja kanaanskih naroda. Na akademskom, *KaRaBu* znači moliti se, biti milostiv ili blagosloviti. Imenica *KaRuBu* označava posrednika, duhovno biće nižeg reda koje se nalazi pred bogom i moli se za ljude). *KaRiBi* su čuvari kapije (slično kao u Solomonovom Hramu – 1. *Car* 6:23-28 i *Edenu* – 1. *Moj* 3:24), a *KiRuBu* je ime krilatog bika (heruvim u *Jezekilju* imaju lice bika 1:10 i 10:14).

S druge strane, pažljivim upoređenjem izraelske sa kosmologijama Kaanana i Mesopotamije, uvidamo da je ideja nebeskog dvora u *Bibliji* paralelna sa kanaanskom, a ne drugopomenutom kosmologijom. Dok u mesopotamskoj kosmologiji, nebeski dvor je istovremeno i panteon (članovi dvora su manje-više jednaki međusobno), dotle u kanaanskoj mitologiji postoji glavni bog *El* koji vlada nad grupom bezličnih i često bezimenih nižih bića. Rečeno modernim rečnikom, Mesopotamiju odlikuje nešto demokraciji koncept božanske vladavine, za razliku od kanaansko-biblijske nebeske skupštine koja je autokratska i

monarhistička. Tek u kasnijoj biblijskoj literaturi pojedini anđeli dobijaju imena (Satan, Gabriel, Mikael), da bi angeologija doživela svoj vrhunac u međuzavetnom periodu. Shodno tome, mnogi istraživači povezuju „demokratizaciju“ nebeske skupštine – oličenu kroz ulogu javnog tužioca koju vrši Satan u *Knjizi o Jovu* – sa usvajanjem neovavilonskih i persijskih principa birokratije.

Još jedan važan pojam je nebeski savet – (*sod JHVH*). Reč je ideji koja se poput niti provlači kroz, kako kanonsku, tako i nekanonsku jevrejsku literaturu, i koja čini opštu, kontinuiranu odliku izraelskog monoteizma. U jednoj rečenici, Bog, koji je jedan i jedinstven (5. *Moj* 6:4) vlada svojim carstvom putem saveta, skupštine ili vojske nebeskih agenata (anđela/malakim).

U prilog tome, imamo na desetine stihova u sva tri dela *Tanaha* (2. *Moj* 24:9-10, *Jov* 1:6-12; 15:7-8; 33:23, 1. *Kralj* 22:19-23, *Isa* 6, *Jer* 23:18-22, *Ps* 89:5-7; 103:19-22, *Jzk* 1,10, *Zah* 3:1-5, *Neh* 9:6...). Najdetajniji opis pronalazimo u 6 vizija trona u kojima videoci u zanosu dobijaju pristup nebeskim zasedanjima, čije odluke kasnije prenose ljudima (2. *Moj* 24:9-11, 1. *Car* 22:19-23, *Isa* 6:1-8, *Jzk* 1:26-28 i 10:1-5, *Zah* 3, i *Dan* 7:9-14).

Evo kako to izgleda na primeru iz 1. *Car*:

“A Miheja mu reče: Zato čuj reč Gospodnju; videh Gospoda gde sedi na prestolu svom, a sva vojska nebeska stajaše mu s desne i s leve strane. I reče Gospod: Ko će prevariti Ahava da otide i padne kod Ramota galadskog? I jedan reče ovo a drugi ono. Tada iziđe jedan duh i stavši pred Gospoda reče: Ja ću ga prevariti. A Gospod mu reče: Kako? Odgovori: Izaći ću i biću lažljiv duh u ustima svih proroka njegovih. A Gospod mu reče: Prevariceš ga i nadvladaćeš; idi i učini tako.”

Uz to, važno je pomenuti i činjenicu da sve kulture sa kojima su Izraelci imali kontakt – Mesopotamija, Egipat i Kanaan – imaju u svojim mitologijama ideju o nebeskim skupštinama u kojima bogovi razgovaraju i planiraju između sebe. Možda i najvažniji od svih bliskistočnih dokumenata u biblijskim studijama jesu ugaritski dokumenti. Većina istraživača smatra da je religija tabli iz Ras Šamre (današnji naziv drevne ugaritske luke, smeštene na severoistoku Sirije) ona religija Kanaanaca sa kojom su plemena Izraela bila u kontaktu vekovima.

U najkraćim crtama, Kanaanci su imali četvoroslojni panteon. Na vrhu su bili *El* i njegova žena *Astarot*, kao vrhovna božanstva. Ispod njih su se nalazili *Baal*, *Mot* i *Jam*, kao bogovi prirodnih sila. Na trećem nivou su smešteni bogovi uže specijalnosti, poput *Šatikatua*, boga lečenja. Četvrti nivo su činila manja poslanička božanstva, *mlakm*, tj. anđeli. Postoje sasvim opravdane sumnje da su Jevreji, po preuzimanju Kanaana, preuzili četvoroslojnu kanaansku hijerarhiju i saželi je za dva nivoa izbacivši dva

srednja sloja, gde su ostali vrhovni Bog JHVH i njegovih anđeoskih poslanici.

Da ne bi bilo zabune – ovde nije reč o prikrivenom politeizmu, gde postoji nekakav panteon. Kao što smo već rekli, *Tanah* propoveda striktni monoteizam, gde je JHVH jedini i jedinstveni, vladar nad svetom anđela i svetom ljudi. Bog se na mnogo mesta naziva JHVH nad vojskama i iz konteksta celog *Tanaha* postaje nesumnjivo da su drevni Izraelci smatrali da postoji i nebeska anđeoska vojska, da postoji nebeski dvor, koji ima svoja zasedanja (najbolji primer je 1. Car 22:19-22). Zanimljivo bi bilo uporediti ovu činjenicu sa stihovima poput: „hajde da stvorimo čoveka po našoj slici“ i „čovek je postao kao jedan od nas, znajući dobro i zlo“.

A šta ćemo sa Jovom i Danielom?

Kao što smo već rekli u prethodnim tekstovima, u *Tanahu*, satan nije lično ime nekog zlonamernog bića, već je reč o funkciji, titulu koju nose različite osobe: ljudi (1. Sam 29:4; 2 Sam 19:22, 1. Car 5:4, 11:14,23,25) ili anđeo Gospodnji (4. Moj 22:22). Upravo zbog toga, reč satan je uvek praćena određenim članom, što je automatski dikvalifikuje kao lično ime.

Tek kasnije, u post-egzilnoj literaturi (po povratku iz Vavilona), sa postepenim razvojem angeologije, dolazi do gubljenja određenog člana i nešto ličnijeg i određenijeg satana. U *Jovu*, Satan ima ulogu javnog tužioca pred Gospodom i sinovima Božijim (anđelima) u nebeskom dvoru. O tome svedoči i izraz „stati pred Gospoda“ (1:6 i 2:1) – lehitjacev, jer ga pronalazimo i u drugim situacijama koje liče na sudske postupke (2. Moj 8:20; 9:13), *Isn* 24:1, *Prč* 22:29). Upravo zato, mnogi eksperti koren *stin* prevode „protiviti se u pravnom smislu“. Takođe, postoje teorije da je haSatan poput člana persijske tajne policije koji je išao naokolo i špijunirao građane živeći ulogu „kraljevih očiju“ („a Satan reče – prolazio sam zemljom i obilazio je... 1:7; 2:3). Slične ideje nalazimo i kod Herodota (*Istorija* 1.114) i Aristofana (*Aharnjani* 92, 94, 124), gde su duhovi entiteti koji špijuniraju za nekog od bogova ili kraljeva.

Dve uvodne sudske scene su početak procesa kojim se bavi ostatak knjige, prepun Jovovih konstantnih zahteva da Sudija čuje njegov slučaj, pozivanjem na posredničke ili savetodavne anđele (9:33; 16:19; 33:23) i upotrebom pravne terminologije. Neki od tih pojmova su *jhh* (ukoravati, suditi, dokazivati) - 5:17; 6:25, 26; 9:33; 13:3, 10, 15; 15:3; 16:21; 19:5; 22:4; 23:7; 32:12; 40:4; *cdk* (opravdati, učiniti ispravnim) - 4:17; 9:2, 20; 11:2; 13:18; 15:14; 22:3; 25:4; 27:5; 32:2; 33:32; 40:8; *cdk* (imenica: pravda, pravednost)— 6:29; 8:3, 6; 29:14; 31:6; 35:2; 36:3; *riv* (izneti slučaj)—9:3; 10:2; 13:6, 8, 19; 23:6; 29:16;

31:13, 35; 33:19; *tam* (bez krivice, savršen, potpun)— 1:1, 8; 2:3; 8:20; 9:20, 21, 22; 12:4; 36:4; 37:16.

Sličan obrazac nalazimo i u *Zahariji* 3 i 4, 1. Dn 21:1. gde je Satan tužilac, agent provocateur i sl. Najrazvijeniji stepen angeologije među kanonskim knjigama nalazimo kod *Daniela*, što je, u poređenju sa *Knjigom čuvara*, ipak veoma light verzija. *Daniel* se bavi samo time šta rade ta bića, a ne ko su ona i pritom imenuje samo dvojicu istaknutijih malakim – Gabriela i „jednog od prvih knezova“ Mikaela. Ono što je vrlo važno reći jeste da u *Knjizi Danielovoj* nema ni govora o pobuni anđela, koji su u savršenoj poslušnosti Bogu. Štaviše, deluje da je pisac ove knjige preuzeo na sebe zadatak da povratu poljuljani ugled anđela, koje je tada bilo popularno optužiti da su doveli do dekadencije sveta. Dan 4:13:

„Zatim sam u vizijama koje su mi na postelji mojoj prolazile glavom video **Stražara, svetog, kako silazi sa nebesa. On je iz sveg glasa povikao: ' Posecite drvo i odsecite mu grane! Otresite mu lišće i razbacajte njegove plodove! Neka pobegnju zveri ispod njega i ptice s njegovih grana!... To je odluka koju su preneli stražari i presuda koju su objavili sveti, kako bi živi znali da Svevišnji vlada nad kraljevstvom ljudskim... '“**

Dakle, Bog je poverio anđelu kog naziva Stražarom da objavi apsolutnu Božiju vlast nad tvorevinom.

Demonologija u ostalim kumranskim spisima

Pre nego što se pozabavimo samim esenskim spisima, reći ćemo nešto o opštim odlikama demonologije drevne kumranske zajednice. Prva stvar koju moramo imati u vidu da demonologija kumranske zajednice i one u *Novom Zavetu* nisu dva monolitna entiteta. Ne može se govoriti o direktnom razvoju jedne od druge demonologije, ali je više nego jasno da ove dve skupune dele isti pogled na svet, duboko ukorenjen u post-biblijskom razvoju ranog judaizma. Iz ove baze, i Kumran i *NZ* razvijaju svoju demonologiju kojom objašnjavaju *Unde malum*.

I jedna i druga zajednica ne objašnjavaju poreklo demona, niti pokušavaju bilo kakav vid sistematizacije. Zlodusi/demoni su, jednostavno, nešto što postoji i što je integralni deo realnosti njihovog sveta. U ovom poglavlju, koncentrisaćemo se iste ili slične elemente demonologije kumranske zajednice i *NZ*-a. Kao što sam rekao u uvodu, detaljnija analiza demonologije DSS-a (Dead Sea Scrolls – Kumranski spisi) obuhvata mnogo šire područje koje prevazilazi opseg ovog teksta.

Imajući sve ovo u vidu, sasvim je jasno da je kumranska zajednica, tj. Eseni, smatrala pitanje uloge demona u kosmologiji jako važnim. Oni ih jasno identifikuju kao zle duhove (IQS 3.18-19, 25; CD 12.2-3; IQH 3.21-23; 11.13; IQM 13.2, 11-12; 14.10;

4Q403 1 i 35), ali mnogo više koriste druge sintagme, poput nečistih ili poganih duhova – ruah, šed, malak, demon – u zavisnosti od toga da li je neki spis na aramejskom, hebrejskom ili grčkom.

Poseban fokus se stavlja na sukob tzv. “sinova svetlosti” sa “sinovima tame” (izraz koji Isus kasnije koristi u *Luka* 16:8). Sukob koji traje tokom čitave istorije čovečanstva predstavlja tipičan primer etičkog dualizma karakterističnog za Kumran i rezultira u borbi dobra i zla, kako u kosmosu, tako i na zemlji, i u prostoru i u vremenu. Prostor obuhvata ceo svet, čovečanstvo, anđele i andeoske kneževe, zajedno sa demonima, zlim anđelima i njihovim prinčevima (Belialom); vreme teče od trenutka stvaranja preko sadašnjosti do eshatona. U eshatonu, Bog će uništiti sve zle sile (zle duhove, zle anđele, demone, Belial) jednom zauvek. Međutim, sadašnjost je doba vladavine Beliala, kome je Bog dopustio da vlada ovim svetom. Istu tvrdnju pronalazimo i u *Novom Zavetu* (e.g. *Jvn* 12:31 – knez ovog sveta je Sotona).

Nesumnjivo je i da *Novi Zavet* povezuje bolesti sa aktivnošću demona, između ostalog, epilepsiju (*Mk* 9:14-27), gluvoću (*Mk* 9:24), slepilo (*Mat* 12:22) i mnoge druge, što predstavlja jednu od glavnih karakteristika esenskog poimanja delovanja demona. Stoga ne čudi da esenska zajednica posvećuje veliku pažnju apotropijskim molitvama, jer se verovalo da njihovim izgovaranjem čovek može da se zaštiti od zla. Jedna takva molitva je *Molitva izbavljenja* - 11QP_s a XIX:

“Oprosti mi moj greh, Gospode, i očisti me od moje nečistoće, daruj mi duh vere i znanja, i ne daj da se posramim u propasti. Neka Satana nema vlasti nada mnom, niti nečisti duh.”

Jedna od uočljivijih osobina, koju demoni u *NZ* imaju, jeste njihovo vezivanje za neku osobu ili određeni lokalitet. Reč je o nešto poznijoj zapadno-semitskoj ideji, koja je svoj vrhunac doživela u tekstovima *Novog Zaveta*. Mnoge slučajeve „prelaznih formi“ nalazimo u kumranskim spisima, koji pokazuju još veći stepen bliskosti sa novozavetnom demonologijom u odnosu na neke ranije spise kojih smo se već dotakli. Dobar primer je tzv. Apokrifno Postanje, koje spada u grupu spisa koji prepričavaju *Tanah*, i koji se mogu uporediti sa targum, midraš i parabiblijskom literaturom. Radi se o prepričavanju *I. knjige Mojsijeve* iz ugla narodne religije. Za nas će u ovom trenutku biti važni stihovi 16-29 koji prepričavaju situaciju iz 12. glave *I. Mojsijeve*, tačnije, prvu noć pošto je faraon odveo Saru. Te noći, Avram se molio Bogu da ne dopusti da mu obeščaste ženu, a potom čitamo stihove:

„I te noći Gospod Bog je poslao duha da ga progoni, zlog duha na svo njegovo domaćinstvo... Neka Sara bude vraćena Avramu, svom mužu, da bi ova kazna i duh opustošenja otišao od tebe... 'Moli se za mene i moju kuću da bi ovaj zli duh bio isteran.'...

I ja (Avram) sam se pomolio i zli duh je isteran iz njega i on je ostao živ.“

I na ovom primeru smo se jasno mogli uveriti da je demonologija primarno produkt narodne religije, karakteristične za kasni drugohramski judaizam, a samim tim i za hrišćanstvo. Vlast nad demonima je smatrana znakom duhovnog autoriteta, pa je sasvim jasno zašto se u ranoj crkvi razvijala ideja Isusa kao egzorciste. I dok Avram, Tobija i ostali likovi samo molitvom isteruju demone, dotle se Isus u jevanđeljima predstavlja kao neko ko ih isteruje rečima, što jasno ukazuje na želju jevanđelista da u očima naroda predstave Isusa kao nekog ko ima vlast nad onim što najviše plaši široke narodne mase.

U slučaju Apokrifnog Postanja, izlečenje (tj. egzorcizam) se vrši putem polaganja ruku na pacijenta. Zanimljivo je da i Naman Sirijac očekivao isti metod izlečenja od Jelisija (2.Car 5:11). Očigledno da se i tada, a i u I veku n.e. smatralo da se demon koji uzrokuje bolest nalazi u žrtvinom telu i da je način njegovog isterivanja ritualno polaganje ruku. To nam potvrđuje i situacija iz Apokrifnog Postanja gde po polaganju ruke na telo faraona demon napušta telo i okolinu žrtve, kao i brojni primeri iz *Novog Zaveta* (videti, recimo, Luk 4:40-41).

Završna sintagma egzorcizma koji Avram izvršava u Apokrifnom Postanju jeste „da bi bio živ“ (1Q20 22). Ista formula je poznata i iz *NZ* priče o lečenju Jairove kćeri, gde se Isus poziva da „dode i položi ruke na nju da ozdravi i živi“. (*Mar* 5:23)

Molitva Nabonida (4Q242) sadrži legendu o Nabonidu (po svemu sudeći, misli se na neovavilonskog kraja Nabu-naida 555-539 p.n.e.). Kralj se povukao u Teiman, gde ga je napala žestoka kožna bolest tokom sedam godina. Dugo se molio raznim idolima od zlata, srebra i drugih materijala. Konačno, pronašao ga je jedan jevrejski egzorcist, prognani Judejac, izlečio ga tako što mu je oprostio grehe i položio ruke na njega.

Sve u svemu, u kumranskim tekstovima, zli duhovi/demoni su predstavljeni kao entitet i koji izazivaju bolesti, probleme i druge vrste zla i koji se odstranjuju egzorcizmom, molitvom, pevanjem himni i drugim vidovima moralnog ponašanja. Situacija je nešto drugačija kada su u pitanju vođe duhova u DSS – mastima, anđeo tame, Satan, Belial (ili Beliar). Kumranska zajednica ih je posmatrala kao demonska bića aktivna u kosmosu, sa pozicije vođe drugih demona ili principa koji predstavljaju zlo u celini, i čiji je uklanjanje i neutralizacija ostavljena za eshaton. Neki od fragmenata u Kumranu predstavljaju zajednicu koja se nalazi u duhovnoj borbi protiv zlih duhova predvođenih Beliarom (ili Belialom). Članovi zajednice su sinovi pravednosti, koji se bore protiv sklonosti ka zlu koju je Bog usadio u čoveka (1. *Moj* 6:5 i 8:21) i iza koje stoji Belial. U 1QS III.20, nalazimo da se oni koji hodaju u tami, tj. sinovi nepravde,

nalaze pod vlašću Anđela tame (Malah Hošeh). U drugom svitku (1QH 5.20) piše da svaka osoba ima u sebi „duh tela“. „Sastavljeno je od prašine i vode. Njegov savet je zao i grešan, izvor nečasnog i nečistog, i nad tim duhom vladaju zli duhovi.“ Sklonost ka zlu vlada „duhom tela“, što rezultira time da čovek ide za telesnim željama. Evidentno je da teologija jednog dela Kumranskih spisa shvata da postoje dve suprotne arene koje su u stalnom sukobu – telo i duh. Ako je duh jak, Belial ne može da uspostavi kontrolu nad osobom. Ako je duh slab, a volja prati želje tela, Belial će vrlo brzo uzjahati.

Za one koji su čitali *Novi Zavet*, ovakve ideje su više nego poznate, jer sličnu retoriku koristi i apostol Pavle u svojim poslanicama.

Isusovi egzorcizmi vs isterivanja demona njegovih savremenika

Priče o egzorcizmima u spisima *Novog Zaveta* dele nekoliko zajedničkih karakteristika:

- 1) Nečisti duh se obraća Isusu (i njegovim prijateljima) - *Mk* 1:24, 5:7, *Dela* 19:15,
- 2) Isus se obraća nečistom duhu – *Mk* 1:25, 5:9, 9:25,
- 3) Po isterivanju nečistog duha, isti može ući u neki drugi objekat koji se potom može uništiti.

Da je reč o uobičajenim pojavama pri isterivanju demona, potvrđuju i brojni izveštaji pisaca toga doba.

a) jedan od njih je Lucijan sa Samosate, satiričar i retoričar koji je živio i radio sredinom II veka n.e. U svom delu *Ljubitelj laži*, on piše:

„Svi znaju o Sirijcu iz Palestine, stručnjaku u tome (isterivanju demona) i kako je na mnoge stavio ruke i lečio kada su padali na svetlosti meseca i okretali očima i usta im bila puna pene. A ipak, on ih je lečio i otpuštao ih da idu čistog uma, oslobađujući ih okova za veliki novac. Kada bi stao pored njih dok leže i pitao: 'Odakle si došao u ovo telo?' **pacijent ćuti, ali duh odgovara na grčkom ili nekom drugom jeziku koji govori opsednuta osoba, govoreći gde je ušao u čoveka, posle čega on govori duhu da napusti telo.** A ako odbije, onda mu preti i isteruje ga.“

b) Takođe, Filostrat, u svojoj biografiji *Apolonija*, piše o ženi čiji je sin bio obuzet demonom. Tokom perioda u kom je njen sin bio zaposednut, dečak nije mogao da razgovara sa majkom, pa se u ovom poglavlju opisuje dijalog između zloduha i žene. (3. knjiga, 38.)

Još zanimljiviji slučaj pronalazimo u 4. knjizi, poglavlje 20. Jednom prilikom, Apolonije je pričao o značaju ispijanja vina u čast bogova i načinu na koji bi to trebalo dostojno raditi. Kada je počeo da ulazi u detalje tog obreda, okupljeni mladići su se počeli smeјati, a pogotovu jedan koji je bio poznat po razuzdanosti. U tom trenutku, Apolonije ga je pogledao i rekao mu:

„Te uvrede ne izgovaraš ti, već demon, koji te vodi a da ti toga nisi ni svestan.“

Pisac zatim potvrđuje da je mladić zaista bio opsednut demonom, navodeći simptome poput smeha u nedoličnim situacijama i čistih promena raspoloženja. U tom trenutku, Apolonije ga je pogledao, a demon u njegovom telu je počeo ispuštati krike straha i užasa, da bi se potom zakleo da će zauvek napustiti ovog mladića, na šta mu je Apolonije najstrašnije zapretio, „kao što bi to učinio gospodar lukavom, neposlušnom i besramnom robu“. Duh potom, kao dokaz da je napustio telo mladića, obara obližnju statu u opšte oduševljenje mase. Posle egzorcizma, mladić iz korena menja svoj život, posvećujući se izučavanju filozofije, „odbacujući starog sebe i upravljajući svoj budući život prema Apoloniju“.

c) Papiri *Graecae Magicae*, takođe, potvrđuju da su izrazi poput „Izađi iz njega, nečisti duhu“ (PGM IV:3013) i „Naređujem ti“ (PGM 1: 253,324, 2: 43-55; 4:3080, 7.331, 12:171) predstavljaju standardni „arsenal“ u pokušaju ljudi da iskontrolišu demone i bogove. Slična tome je i praksa o traženju imena demona, jer se u drevnom svetu verovalo da je saznavanjem imena neke sile moguće kontrolisati istu (to potvrđuje i *Tanah* – Jakov, Samsonovi roditelji, Mojsije koji je tražio od Boga da mu kaže ime).

Pre zaključenja ovog poglavlja, vratio bih se još jednom na treću karakteristiku egzorcizama u *Novom Zavetu*. U već pomenutoj sceni u *Marku* 5, imamo situaciju u kojoj demoni prelaze iz čoveka u svinje koje potom skaču sa litice. Sasvim je moguće da je ovo shvatano kao potvrda da su demoni napustili žrtvu, kao što je slučaj kod Josifa, gde demon obara bokal sa vodom (*Starine* 8:48) ili u pomenutoj priči o Apoloniju. Ipak, verovatnija mogućnost je da je u svetlu drevne ideje da je uspešan egzorcizam samo onaj gde dolazi do dislokacije zloduha u objekat koji potom biva uništen.

Veza sa zoroastrijanizmom

Jedna od poslednjih tačaka kojih ću se dotaći tiče se dualizma koji postoji u hrišćanstvu, a koji je stran *Tanahu* i kasnijem jevrejskom poimanju Boga i univerzuma. U delu u kom smo se bavili demonologijom Kumrana, videli smo da je reč o svetonazoru koji ima mnoge zajedničke karakteristike sa novozavetnom teologijom, pre svega, personifikaciju zla oličenu u demonima, zlim duhovima. Idući unazad, tragom ideje o dualizmu, dolazimo do perioda vavilonskog ropstva i suočavanja judaizma sa persijskim religijama, ponajviše, sa zoroastrijanizmom.

U *Gatama* (17 drevnih zoroastrijanskih pesama), sam Zaratustra iznosi ideju o jednoj drugačijoj vrsti dualizma, u smislu postojanja dva konfliktna principa dobra i zla u svakom od nas. Dakle, reč je više o psihološko-etičkim, a ne nužno metafizičkim pojmo-

vima, relativno srodnim sa jevrejskim poimanjem pitanja dobra i zla.

Međutim, stvaranjem velikog grčkog carstva u doba Aleksandra Velikog, stvara se prvo interkontinentalno super-carstvo. Objedinjeni pod jednom kapom, jevrejski mudraci imaju kontakt sa persijskim i grčkim i nikakvo čudo ne predstavlja činjenica da je došlo do sinteze ovih kultura u ovom melting pot-u. Shodno tome, ne bi trebalo da nas iznenadi ni činjenica da „posttanahli“ literatura preuzima neke od ideja, poput one o sedam glavnih arhandela; u zoroastrijanizmu postoji učenje o sedam Ameša Spenta. Do perioda intenzivne helenizacije, zoroastrijanizam je od etičkog dualizma stigao do kosmičkog, u kome postoje dva boga – bog dobra i bog zla.

Takođe, dobro je poznato da je zoroastrijanizam „patentirao“ eshatologiju i učenja o apokalipsi, tvrdeći od svog nastanka da svet ima početak, sredinu i poslednja vremena u kom će svim dušama biti suđeno. Kao što smo već rekli, eshatologija je jedan od temelja esenske sekte u Kumranu, a kasnije i hrišćanstva. Transformacija mesije iz kralja u spasitelja (mošija) koji po ulozi podseća na Saošianta iz zoroastrijanizma je trebalo da bude uvod u konačno vreme obračuna sa zlom, kako se i tvrdi kroz celi NZ. Sve se to uklapa i sa pričom o tri mudraca, koji su po svemu sudeći bili zoroastrijanci, astolozi koji su pratili znake o spasitelju iz sopstvene religije.

I konačno, dolazimo do učenja o Satani, princu zla, koji je veoma sličan Ahrimanu, bogu zla zoroastrijanizma. I dok post-vavilonska literatura judaizma shvata Satanu kao anđela kušača koji vrši ulogu javnog tužioca u Božijem nebeskom sudu, dotle hrišćanstvo prihvata doktrinu Đavola koji je izabrao da bude zao, kroz ponos, kao što je zoroastrijanski zli duh izabrao da bude zao i, kao što i NZ tvrdi, ne samo da pokušava pokvariti ljude, već je iskvario i materijalni svet, što je slučaj i u docnijim zoroastrijanskim učenjima.

Zaključak

Jedan od začetnika ideje o labilnoj ljudskoj prirodi, podložnoj manipulaciji duhovnih sila je, nesumnjivo, pisac *Knjige o Enohu*. U kasnijoj jevrejskoj antropologiji, dolazi do razvoja ideje o opsednutosti demonima, pa tako se u DSS uticaj nečistih duhova ogleda, pre svega, u promeni etičkog ponašanja, dok u NZ vidimo skok ka direktnoj zaposednutosti demonima.

Sa druge strane, više nego jasna je i tendencija jevrejskih mudraca drugohramskog perioda da pročiste *Tanah* od potencijalno politeističkih elemenata. Nasuprot njima, narodna religija uporno insistira na duhovima i primitivnijim shvatanjima sveta i univerzuma. Drugopomenuta perspektiva na svet je duboko ukorenjena u dualističkom poimanju sveta u kom su na suprotnim stranama carstvo Satane kao *arhon ton demonion*–a (*Mk 3:22*) i *arhon tu kosmu*

tutu–a (*Jvn 12:31*) i Božije carstvo. Naravno, u *Novom Zavetu* nalazimo specifičnu, hrišćasku varijantu i rešenje dualističke kosmologije, demonologije i antropologije, gde su Isusovi egzorcizmi znak nadolazećeg eshatona.

Govoreći generalno, ideja o zlim duhovima postoji praktično u svakoj kulturi sveta. Deo je narodnog miljea, i predstavlja pokušaj neobrazovanog dela svake nacije, kulture ili manje grupe ljudi da objasni pojave čiji uzrok ni danas sa sigurnošću ne možemo znati, jer se tiču najsloženije pojave u vidljivom univerzumu – ljudskog mozga. Sasvim je logično da je neukim skupinama ljudi lakše da jednim potezom objasne složene psihološko-socijalne pojave poput postojanja zla ili mentalnih bolesti time što će za to okriviti nevidljive, nematerijalne duhove koji su van čovekove kontrole.

Lakše je reći da gromovi nastaju kad bog neba lupi svojim žezlom o svod koji mu je pod nogama, nego shvatiti da su tokom oluje oblaci napunjeni elektricitetom poput velikih električnih kondenzatora, gde je gornji deo oblaka nabijen pozitivno, a donji negativno i kako to dovodi do stvaranja električnog polja, koje potom dalje vodi do nastanka groma i munje.

Neko bi pomislio da je, po odbacivanju paganizma u zapadnom svetu situacija postala bolja. Međutim, nije slučajno da je zvonar crkve bilo jedno od najopasnijih zanimanja u srednjovekovnoj i novovekovnoj Evropi. Naime, tokom oluja, zvonar je bio dužan da što jače zvoni sa vrha crkve, jer se verovalo da će ta buka oterati demone. Nije im mnogo pomogao ni natpis „Fulgura frango“ (lomim munje), pa je u XVIII veku u Francuskoj tokom 30 godina poginulo preko 100 zvonara, da bi konačno 1786. godine zvonjava tokom oluje bila zakonom zabranjena.

Za kraj, ostavio bih komentar protestantskog teologa Rudolfa Bultmana:

Nemoguće je koristiti električnu i bežičnu tehnologiju, i uživati u dostignućima savremene medicine i hirurgije, i istovremeno verovati u novozavetni svet demona i duhova.

Zippyshare

Nikola Jelačić

Stjuart Stiven

„Operacija lopov“

Odlomak iz knjige

Izraelski majstori-špijuni

Lagani prah mraza držao se za pistu aerodroma u Tel Avivu – tada je to bila samo mala grupa kućica uz neravnu površinu uzletno-sletne staze. Let Swisair-a broj 442 se upravo podizao u jutarnji vazduh, zakašljao se kao da okleva, a zatim se podigao i započeo svoje dugo putovanje do Pariza.

Bio je početak februara 1948. godine. Izrael još nije bio nezavisna država – to je stanje tek trebalo da počne za tri meseca, posle glasanja u Ujedinjenim nacijama. Jevreji su se ipak već pripremali za rat sa Arapima. Znali su da im to predstoji.

U odeljku prve klase aviona DC-4 sedeo je mladi sirijski vojni oficir, kapetan Abdul-Aziz Kerine. Putovao je u Prag preko Pariza, kao akreditovani predstavnik sirijskog ministra odbrane, Ahmada Čarabatija. Cilj putovanja: kupovina 10.000 pušaka od Čeha, potrebnih da njihova zemlja otera Jevreje u more.

Nekoliko sedišta iza kapetana Kerinea, neobičnom slučajnošću, sedeo je još jedan putnik u sličnoj misiji. U njegovom palestinskom pasošu stajalo je ime Džordža Uiberala, direktora jevrejske firme koja je imala poslove u inostranstvu. Međutim, njegovo pravo ime bilo je Ehud Avriel. Imao je trideset i jednu godinu i bio je predstavnik jedne od najtajnijih organizacija u jevrejskoj Palestini, Rekeša, agencije Hagane koja je nabavljala oružje. Hagana je bila tajna armija koja se borila za nezavisnost od Britanaca i za preživljavanje u arapskom okruženju.

I on je putovao u Prag da bi kupio oružje za svoja vojna skladišta koja su bila skoro prazna. Jevrejima je očajnički nedostajalo oružje, mada se tek dva meseca kasnije, u aprilu, neko dosetio da se napravi inventar vatrene moći kojom je ta tajna vojska posedovala i koje je trebalo da im omogući nezavisnost. Sve što su tada izbrojali bile su 10.073 puške, 190 automata, 186 Bren pušaka, 444 mitraljeza, 672 minobacača od dva inča, i 96 bacača od tri inča. Nisu imali nijedan top ili veći mitraljez, nisu imali nikakvu protivavionsku artiljeriju, a ni oklopna vozila. Prirodno je bilo da nisu imali nijedan tenk, nikakve avione i nikakve brodove. Protiv tog jadnog arsenala naići će neprijatelj

naoružan najmodernijim oružjem koje je tadašnji svet, a naročito Britanci, mogao da isporuči.

Rekeš, organizacija koju je tada zastupao Ehud Avriel, bila je tek jedna od mnogih tajnih organizacija u Izraelu pre nezavisnosti. Sve one danas polažu pravo na to da su osnivači moderne tajne službe Izraela. Ponekad se činilo da je ta zemlja preplavljena tajnim organizacijama, jednom tajnijom od druge. Osim same Hagane, postojala je tajna obaveštajna agencija pod imenom Šerut Jediot, ili obaveštajna služba. Postala je poznata pod imenom Šai. Njeni članovi su se uvukli duboko u britansku administraciju, pratili konkurentske jevrejske organizacije, i infiltrirali se među arapsku populaciju Palestine. Onda je tu bio Palmah, elitna vojska sa punim radnim vremenom, udarna pesnica Hagane – opet sa svojom posebnom tajnom službom, arapskim odeljkom, koja je dobro uvežbane mladiće i devojke ubacivala da žive među Arapima po selima i gradovima. A Rekeš, agencija koja je kupovala oružje iz inostranstva, imala je sestru agenciju Mosad le-Alija Bet, ili Institut za imigraciju „B“ – čime se lepo pravila razlika između tih useljenika i zvanično odobrenog broja useljenika, pod slovom „A“.

Karakteristike svake od tajnih službi mnogo je zavisila od stila njihovog delovanja. Treba reći da je izuzetni klan Rekeša i Mosada le-Alija Bet, više od bilo koje druge agencije iz tog perioda, uspostavio ton onoga što će kasnije postati izraelska tajna služba. Očinstvo je pod znakom pitanja, ali hrabrost, imaginacija i bezobrazluk ove dve organizacije se čini najbliži onome što danas svet prepoznaje kao sasvim posebne osobine izraelske službe.

Na čelu Rekeša i Mosada bio je veličanstveni lav od čoveka, Šaul Avigur, jedan od patrijarha stvaranja moderne države Izrael. Radeći iz dva mala stana, jednog u Ženevi a drugog nedaleko od Šanzelizea u Parizu, on je zapravo vodio prvu izraelsku prekomorsku obaveštajnu misiju. Cela generacija izraelskih tajnih agenata naučila je svoj posao od Avigura i pod njim. Oni koji su radili za Mosad našli su se u situaciji da obezbeđuju rute za bekstvo, da falsifikuju pasoše, obezbeđuju bezbedne kuće i slična mesta, da iznajmljuju brodove kojima će tereti biti prevezeni u Palestinu – a sve pod nosom britanske tajne službe, koja je tada važila za najbolju na svetu. Rekeš je naučio kako da osniva lažna preduzeća, da živi pod lažnim identitetom, da vodi potpuno tajnu organizaciju i njene operacije stotinama, ponekad i hiljadama kilometara od kuće. Ti ljudi iz Mosada i Rekeša, kao i arapska sekcija Palmaha, bili su kičma izraelske tajne službe tokom pedesetih, šezdesetih i sedam-

desetih godina dvadesetog veka. Tek ovih godina, poslednji među njima odlaze u penziju, ljudi koji su sav svoj život proveli u krajnje zahtevnim uslovima tajne usamljenosti, gde su očekivanja ogromna a satisfakcije retke.

Šaul Avigur, čovek koji je vodio Rekeš i Mosad, rođen je 1899. i u Izrael je došao iz rodne Rusije 1912. Kao i velika većina ranih pionira otišao je pravo u kibuc. Možda bi do kraja života ostao farmer da mu najbolji prijatelj nije bio ubijen u jednom okršaju sa bandom arapskih pljačkaša. Kada su mu preneli vest o smrti prijatelja, Avigur je spustio pijuk kojim je radio, i nikada ga više nije uzeo u ruke. Tvrdoglav i nezaustavljiv, potpuno posvećen svom poslu, Avigur se pokazao kao rođeni konspirator. (Golda Meir je jednom pričala da, kada ga je ćerka zamolila da joj pošalje neke izraelske novine u London, on je na koverti napisao „Privatno i poverljivo“.)

Njegova posvećenost poslu bila je legendarna. Jedan od njegovih ljudi, pošto je danima radio beskonačne sate, a devojci je obećao da će posle toga dobiti slobodan dan, pričao je kako je otišao do Avigura da ga zamoli za koji slobodan sat. „Danima sam radio po 18 sati...“ počeo je on. Šaul Avigor je žestoko zaklimao potvrdno glavom: „I ja, i ja. Mi svakako ne dobijamo dovoljno vremena za spavanje. Moraćemo nešto da uradimo povodom toga.“*

Bila bi potrebna još jedna knjiga da bi se ispričalo kako je Šaul Avigur po svetu tražio oružje i razne druge ratne materijale. Njegovi su ljudi posao učili u hodu. Jedan od njih, Jehuda Arazi je, posle rata 1946-47, koristeći šifrovano ime „Alon“ i u uniformi poljskog avijatičara, uspostavio štab na farmi blizu Milana. Tu je organizovao vojni logor, od saveznika zvanično zatražio i dobio benzin za svoj projekat, kupovao slobodne džipove, kamione i oružje zaostalo za savezničkim trupama kada su otišle kućama, i delovao kao relej za oružje kupljeno na drugim mestima. Onda je tu bila jedna filmska ekipa koja je došla u vojnu vazduhoplovnu bazu u južnoj Engleskoj, pokazala ispravno ovlašćenje Ministarstva vazduhoplovstva, i objasnila da se snima film u kome ima sekvenci sa letenjem. Dozvoljeno im je da upotrebe dva stara Bristol Beaufighters-a, poleteli su iz baze sa

*Čovek bi posumnjao da su neke od ovih priča izmišljene. I ja sam sumnjao, sve dok nisam sreo Avigura u njegovom malom stanu u kibucu, gde je provodio penzionerske dane. Tokom razgovora zastao je tražeći pogodnu reč. Najzad je, nezadovoljan, iz džepa izvadio ključ, otišao do teškog metalnog sefa, otključao ga, pažljivo otvorio, i iz inače prazne kase izvadio rečnik.

celom ekipom, i niko ih više nije video dok nisu sleteli, ponešto prurušeni, u južnoj Italiji. Zatim su odleteli u Izrael, upravo onog dana kada je proglašena nezavisnost. U Americi je uspostavljena specijalna kompanija koja je kupovala stare vojne avione, zvanično otpisane, ali koji su mogli da se osposobe putem kanibalizacije delova. Gde god da su se sastajali trgovci oružjem, legalno ili ilegalno, tu su bili i operativci Rekeša, radeći pod složenim pseudonimima i spremni da plate nešto više od važeće cene.

Ali nijedna od ovih avantura, bez obzira koliko su bile ekstravagantne, ne može da se poredi sa čistim bezobrazlukom koji je postao poznat kao „Operacija lopov“, prva prava specijalna obavestajna operacija koju je izvela nova država Izrael. Sve je počelo mesecima pre proglašenja nezavisnosti, onim februarским letom Swissaira 1948. iz Tel Aviva, koji je poneo dvojicu ljudi, jednog predstavnika Rekeša a drugog iz Sirije. Obojica su, neznajući jedan za drugog, pošli u Čehoslovačku da kupe oružje.

Obilazeći razne češke proizvođače oružja i municije, Ehud Avriel, tajni predstavnik Rekeša, shvatio je da još jedan čovek obilazi ista mesta, i to je javio svojoj centrali. Pažljivim raspitivanjem ustanovljeno je o kome se radi. Bio je to kapetan Abdul-Aziz Kerine, sirijski oficir, poslat od strane svoje vlade da za vojsku kupi najnoviji vojni materijal iz Češke. Za razliku od Izraela, arapske zemlje su, naravno, imale prave vojske, čak i vazduhoplovne snage. Jordan je, na primer, imao britanske oficire i najsavremeniju britansku opremu. I Egipat je imao sve što treba od britanskog vojnog materijala koji je korišćen u ratu u pustinji. (U svakom ratu između Izraelaca i Arapa, Arapi su imali prednost u ljudstvu i materijalu. Međutim, 1948. ta je disproporcija bila tako ogromna da je kasniju pobjedu učinila još čudesnijom.)

Avriel je ustanovio da, prema standardima modernog ratovanja, Kerineova kupovina nije bila ogromna. Ipak, Hagana je bila tako slabo naoružana da bi ova dodatna količina oružja mogla da presudi. Kerine je kupio 6.000 pušaka, osam miliona metaka za manje oružje, kao i nešto ručnih granata i eksploziva – sasvim dovoljno da se naoružaju tri dobra pešačka bataljona. To je bilo sasvim dovoljno da se prođe kroz slabo naoružana jevrejska naselja na severu i da se otvori put za napad svim snagama kroz ravnice Galila.

Kada je Šaul Avigdor javio ove vesti Ben-Gurionu, budući premijer Izraela nije oklevao ni trenutka. Kerineove puške su bile stvarna i moćna pretnja teritorijalnom integritetu Izraela. To bi oružje moglo da čini razliku između postojanja i nepostojanja Izraela. „Operacija lopov“ je pokrenuta. Njena svrha

je bila da se osigura da Kerineova isporuka nikako ne dođe do svog odredišta – bez obzira na mere koje treba preduzeti. Oružje je već bilo natovareno na jedan stari parobrod, SS *Lino*, registrovan u Italiji, koji je već bio odmakao od obale.

Niko zapravo nije imao ideju šta treba preduzeti. Na početku je jedna bizarna flota transportnih aviona koje je Hagana ranije kupila i koji su bili parkirani u Italiji, poslata da zaustavi brod. Tu je bilo nekih Ansona i nekoliko Curtiss C-46 Comandos-a, sve pod panamskom registracijom. Pošto ni na jednom od tih aviona nije bilo otvora za izbacivanje bombi, plan je bio da se avioni spuste nisko čim ugledaju *Lino*, i da posada jednostavno otkotrlja bombu iz kućne radinosti kroz otvorena vrata za teret. Svima je bila očigledna verovatnoća da će bomba, kad je jednom aktivirana, eksplodirati pre nego što ispadne iz aviona. Ipak je bombarderska formacija krenula i počela da češlja Jadransko more tražeći brod.

Pojavio se i alternativni plan. Njegov autor je bio lepi, mladi, kovrdžavi Minja Mardor, jedan od komandanata Hagane, koji je za Aviguru radio u Evropi. Njegov je rezon bio da *Lino* treba napasti na moru, pomoću plovila koje ima Rekeš, i da brod treba zauzeti na prepad ili ga potopiti. I to je bio prilično nepromišljen plan, pogotovo zato što Rekeš nije imao brod koji bi bio veći, ili bar brži od *Lina*, bez obzira koliko je to bilo sporo i propalo plovilo. Nije bilo nikakve garancije da bi mogli da stignu *Lino*, pa, i ako bi u tome uspeali, da bi mogli da savladaju posadu. Zbog toga je Mardor bio nadglasan. Jevreji u Palestini, mada to ni sami nisu znali, imali su vazdušne snage, i te su snage već bile u misiji bombardovanja. Nije bilo rizika koji nije bio prihvatljiv. *Lino* jednostavno nije smelo da se dozvoli da stigne kuda je pošao.

Tri dana su piloti i posade, sastavljeni od mešanog borbenog društva iz 2. Svetskog rata, raznih nacionalnosti, bezuspešno češljali Jadransko more. Šaul Avigur je sedeo u Ženevi i zabrinuto grickao nokte, ljutito šaljući svoje vazdušne snage u novi i opet novi bezuspešni pohod. Izgledalo je da je *Lino* jednostavno nestao.

Misterija je razrešena 30. marta, kada je Šaul Avigur poslao telegram Mardoru sa informacijom koja je stigla iz Jugoslavije: *Lino* je, iz nepoznatog razloga, vraćen u luku. Sledećeg dana je Rekeš operacija iz Jugoslavije poslala telegram Mardoru:

„sanduk sa hranom za išmaelićane je krenuo jutros u pet stop zove se lino stop zastava italijanska stop šest čvorova posada od sedam skiper vizolo pietro stop ako je vreme dobro kurs je kroz otrantski tesnac i

kipar a ako je loše via kapo sapienca ili ako motor otkaže stop odredište bejrut“

Lino je ponovo plovio, a Avigurova avijacija se spremala da ponovo poleti.

Ovoga puta intervenisalo je vreme. Prvog aprila se podigla oluja takve jačine da su piloti obavestili Mardora da je po takvom vremenu potraga nemoguća. Uz izvesno olakšanje, Mardor je rekao Aviguru da je, zbog opreza koji je od početka osećao prema napadu iz vazduha, on spremio alternativni plan. Našao je i iznajmio predivnu jahtu, trenutno usidrenu uz italijansku obalu, sposobnu da razvije brzinu od 14 do 17 čvorova, i da tako može da stigne *Lina*. Već je organizovao i grupu boraca Hagane koji će se ukrcati u Italiji.

Jahta je spremljena za plovību, ali je nova informacija pristigla Mardoru neposredno pred polazak: *Lino* ima problema sa motorom. Kapetan, shvatajući da je vreme sve gore, usidrio je brod u Molfeti, maloju luci u južnoj Italiji. Sreća je bila na strani Izraelaca. Dok je *Lino* u luci, mala grupa profesionalaca mogla bi da ga minira. To bi bila operacija koja iziskuje maštu i hrabrost.

Mašta je naišla u vidu mlade i lepe Ade Sereni, udovice jednog od heroja Hagane, Encia Serenija, koga su Nemci ubili u logoru Dahau, pošto je, u organizaciji Britanaca, spušten padobranom iza neprijateljskih linija u Italiji. Ona je sada radila za Šaula Aviguru u Italiji. Uspostavila je jednostavnu ali efikasnu operaciju „dezinformacija“. U to vreme je Italija bila usred žestoke predizborne kampanje. Hrišćanski demokrati i komunisti su jedni druge obasipali svakakvim optužbama. Činilo se da obe strane veruju da oni drugi spremaju oružanu pobunu.

Tako je Ada Sereni telefonirala prijatelju koji je radio za novina hrišćanskih demokrata. „Komunisti su dopremili oružje,“ rekla je. „Brod je stigao u Molfetu, pun je pušaka i municije.“ U roku od dvanaest sati ta

se vest našla na prvoj strani svih novina u zemlji. Vlada se bojala komunističkog prevrata. Komunističke novine su tu vest odmah označile kao provokaciju. Oružje su, insistirali su oni, naručile desničarske partije koje planiraju da komuniste neutrališu silom. To je bio briljantan Adin potez. Vlada, plašeći se komunista, ali takođe i u strahu od svojih pristalica, nije imala drugog izbora nego da uhapsi sirotog kapetana Pietra i njegovu posadu. Brod je 4. aprila odvučen iz Molfete, usidren u vojnoj luci u Bariju, i stavljen pod vojnu stražu. Meta je bila spremna za uništenje.

Minja Mardor je imao zadatak da minira *Lino* i da ga potopi u luci. Glavni saradnik mu je bio Josef Dror, čovek koji je već ranije učestvovao u operaciji „*Lino*“. Dror je bio konstruktor bombi koje su nosili „bombarderi“ Šaula Avigura. Dror, jedan od Palmah-ovih najboljih минера, uzeo je još dvojicu članova Palmaha za svoje pomoćnike.

Bilo je jasno da nema vremena za gubljenje. Kapetan broda će vlastima sigurno ispričati istinu – da teret pripada Sirijcima, da se *Lino* zaustavio u italijanskoj luci samo zato što je vreme bilo loše i zato što se motor pokvario. Italijanskim vlastima bi bilo stalo da raspetljaju gadnu političku svađu koja se podigla oko broda. Verovatno neće biti potrebno više od 24 sata da kapetanova priča bude potvrđena i da brod bude oslobođen. „Josele“, šifrovano ime koje je Dror koristio, našao se sa svojim pomagačima u Gaeti. Tu su jedan kamion od pet tona prerušili da izgleda kao američko vozilo za zaprašivanje useva. Briljantni potez Ade Sereni sada je radio protiv njih – javilo se povratno dejstvo, karakteristično za sve takve operacije. U strahu od oružane pobune, italijanska policija je sada preduzimala sve mere predostrožnosti. Po celoj su zemlji postavljene blokade puteva i sva su vozila pretraživana da bi se našlo bilo šta što bi moglo da bude sumnjivo. Eksplozivi, i sve ostalo što je bilo potrebno za izradu podvodnih mina, spakovani su u rezervoar sa oznakom „DDT“. Ispod cirade bio je sakriven bežični predajnik sa prijemnikom, kao i gumeni čamac na naduvavanje.

U međuvremenu je Mardor u Rimu preduzimao sve što je mogao da sakrije svoj identitet kao Jevrejina iz Palestine. Poslednje što bi Jevrejima sad trebalo, nekoliko nedelja pre proglašenje nezavisnosti, bio je međunarodni incident.

Među Izraelcima se 6. aprila proneo glas da Britanci pritiskaju Italijane da oslobode brod. Bilo to tačno ili ne, počela je da se javlja panika. Josele, koji je bezbedno stigao u Bari, javio je svojim kolegama u Rimu:

Za ime Boga ne čekajte više. Ptica može svakog časa da odleti. Veliki kao da hodaju u olovnim čizmama, đavolski sporo deluju. Ako nešto može da se učini u tehničkom pogledu, to treba uraditi ne kasnije od sutra uveče. U protivnom možda izgubimo priliku... Istorija nam neće oprostiti ako ne uspemo.

Mardor, pretpostavlja se da je on bio jedan od „velikih“ na koga se Josele žalio, krenuo je za Bari opremljen lepo falsifikovanim dokumentima u kojima je pisalo da je on jevrejski izbeglica iz okupirane Evrope. Krenuo je kolima ka Bariju 7. aprila, i stigao 8. aprila ujutru. Pridružio se Joseleu i njegovom timu u hostelu gde su bile smeštene prave izbeglice. Josele je već razgledao luku i napravio plan koji je imao sve dobre i loše osobine najjednostavnijeg mogućeg delovanja. Pronašao je ribara koji je iznajmljivao čamce na vesla. Predložio je da se iznajmi jedan takav čamac, uz izgovor da društvo na letovanju ide malo da peca, da se odvesla van vidokruga, da se presvuku u ronilačka odela, da odveslaju do luke uz izbegavanje reflektora koji su osvetljavali luku, da zarone, prikače mine, otplivaju do čamca i ponovo odveslaju do obale. Ovakav detinjast plan bio je posledica kratkoće raspoloživog vremena. Kao da je želeo da opravda strahovanja Izraelaca, jedan britanski vojni razarač je ušao u luku i parkirao pored *Lina*. Gledano unazad, malo je verovatno da je Britancima bilo važno šta se dešava sa jednim malim italijanskim parobrodom, ali su Jevreji iz Palestine toliko sumnjali u sve što su Britanci preduzimali da su svaki njihov potez videli u najgorem mogućem svetlu.

Mardor je Aviguru poslao sledeći telegram u Ženevu:

„roba je sada blizu brzog broda bitangi (tj. Britanski razarač) stop di kaže da će knjige (oružje) danas biti izvađene iz biblioteke na svež vazduh radi pregleda i prebrojavanja stop pokušavam da saznam od di da li je to jedini razlog stop odlučio sam da večeras posvetim vreme praktičnoj upotrebi (tj. potapanju broda) ako knjige ostanu u biblioteci“

Mardor je, zapravo, imao na umu još jedan poluplan. Od kako se britanski razarač pojavio u luci, on, Josele i još jedan viši oficir Hagane u Italiji razgledali su mapu luke. Činilo se da postoji samo jedan propust u odbrani luke – mali otvor u lukobranu koji je vodio do stenovite plaže. U 6 ujutru pošli su da razgledaju taj prolaz. Obecavao je. Rizik je, naravno, i dalje bio ogroman. Nekako je trebalo provući gumeni čamac, ljude i opremu kroz taj otvor, a da niko ne primeti sumnjivo kretanje i ne obavesti nadležne. Ako bi, međutim, uspeali, imali bi direktan pristup luci i brodovima u njoj. Odlučili su da te noći pokušaju.

Josele i njegovi pomoćnici su celog tog dana sastavljali mine. Eksplozivni sistem Josele je testirao tako što je staklene boce napunio sumpornom kiselinom, zatvorio ih različitim količinama papira, obrnuo boce naopako i merio vreme potrebno da kiselina progrize papir i počne da kaplje na gomilicu potaše postavljenu ispod svake od boca. Sama mina se sastojala od unutrašnje gume za motocikl (pa je tako bila nepromoćiva), napunjene eksplozivom TNT. Detonatori su bili smešteni u gumene prezervative koje je, srećom, jedan od pomoćnika imao kod sebe – imajući u vidu nešto drugo kad ih je poneo. Tako su i detonatori bili nepromoćivi.

Josele je konačno odredio potrebno vreme, tj. količinu papira za čep, što je bilo jako važno jer je određivalo vreme koje su ljudi imali da mine prikače za metu i da se bezbedno udalje pre nego što stvar eksplodira. Boce sa kiselinom, objasnio je kolegama, stajace naopako, iznad gume sa eksplozivom. Kada kiselina bude progrizla papir, dospeće na potašu u koju su zakopana tri detonatora u prezervativima. Stvorice se dovoljno toplote da se detonatori iniciraju i da TNT eksplodira. Sve je to bilo jednostavno ali, na svoj način, briljantno.

Mrak je prebrzo pao. Ljudi su nervozno pojeli nešto u hostelu. Do 9.00 je sve što je bilo potrebno – gumeni čamac, mine, i sve ostalo – bilo u kamionu. Bez incidenata su se odvezli do Corso della Vittoria, i do otvora na lukobranu.

Kada su stigli, na Corso nije bilo nikog. Veče je bilo one meke somotske nijanse koju Mediteran tako lako uobličići. Ono što nije odgovaralo bila je užurbanost na britanskom razaraču. Njegovi su reflektori šetali po luci a na palubi su mornari bili zauzeti raznim poslovima. Sada se, međutim, više nije moglo nazad. Gumeni čamac je brzo spušten u vodu i Palmahovi diverzanti su hitro veslali preko luke, izbegavajući reflektore tako što su se zaklanjali iza parkiranih čamaca. Prolazili su minuti, pa zatim i sati. Oko 4 ujutru diverzanti su se vratili, potpuno iscrpljeni fizički i mentalno, pričao je kasnije Munja Mardor.

Bili su na par metara od *Lina*, ali nisu mogli neprimećeno da pređu taj kratak put od prazne olupine za koju su vezali svoj čamac i *Lina*, jer su reflektori bili vrlo aktivni a sva sila mornara na britanskom razaraču i na *Linu* neprekidno se tuda vrtela. Izgledalo je kao da svi očekuju samo da se Izraelci pojave. Izvadili su detonatore iz mina i odustali. Nije bilo druge.

Sledeće su noći, oko ponoći 9. aprila, ponovo odveslali do broda, noseći nove mine umesto onih

koje su prethodne noći pobacali. Za razliku od prethodne noći, aktivnost na britanskom razaraču bila je još veća. Svuda je bilo svetala, zapovesti su oštro izvikivane, čak se čuo i poneki pucanj, što je i inače budne čuvarе na lukobranu nateralo da budu još pažljiviji.

Oko 1:30 posle ponoći, dok su diverzanti čučali u svom gumenom čamcu i očajnički čekali priliku da se probiju kroz neverovatnu vrevu oko broda *Lino*, odjednom se razjasnio razlog tolike aktivnosti. Uz gromoglasnu sirenu razarač se otisnuo od svog veza i sa pola snage svog motora pošao iz luke. Britanci su otišli. *Lino* je sada bio lak plen. Josele i njegovi ljudi su se za čas svukli i ušli u vodu. Trebalo im je samo nekoliko minuta da prikače mine i da se vrate u čamac. Ipak im se činilo da je prošla večnost, naročito jer su čuli korake italijanskih stražara na doku. Niko od njih nije sačekao eksplozije. Znalo se da će onog časa kada *Lino* bude miniran, ceo kraj oko luke biti blokiran. Od suštinskog je značaja bilo da u to vreme saboteri budu već daleko.

Oko 4 ujutru prve kapi sumporne kiseline dotakle su potašu. Nekoliko sekundi kasnije čula se strašna buka eksplozije. *Linu* nije trebalo više od deset minuta da potone. Međutim, odgovorni za sabotazu tada su već bili mnogo kilometara odatle, na putu za Rim. Tek kad su stigli saznali su da im je operacija uspela. Grupa Jevreja iz Palestine uništila je metu koja je mogla direktno da ugrozi njihov narod. Od tada pa nadalje nije bilo druge vrste meta koje bi zanimale izraelsku obaveštajnu zajednicu.

Potapanje *Lina*, međutim, nije bio kraj priče. Pukovnik Fuad Mardam, glavni intendant sirijske armije, čovek koji je poslao kapetana Abdul-Aziz Kerinea u Čehoslovačku, uleteo je u kancelariju Premijera Džamila Mardama.

„To je oružje od vitalnog značaja za nas,“ kazao je. „Pa ipak, zato što italijanska vlada nije bila obaveštena na pravi način ko je vlasnik tereta, on sada leži na dnu luke u Bariju jer ga je potopila neka od italijanskih političkih frakcija. Zato sada zahtevam da italijanska vlada sada bude obaveštena ko polaže pravo na teret, i da se od njih zatraži da ga italijanska vlada izvadi iz vode i preda nama.“

Džamil Mardam (nije srodnik Fuada Mardama) se složio. Premijer je rekao da Fuad lično treba da bude prisutan tokom operacije spasavanja robe, i da iznajmi brod koji će bezbedno doneti oružje do Damaska. Kada je Fuad Mardam stigao u Bari, operacija vađenja je već bila poodmakla. Jedan pogled na izvađene puške, temeljno ulivene u zaštitnu mast, bio je dovoljan da ga uveri da je oružje sasvim upotrebljivo.

Još je neko, sa mnogo manje entuzijazma, posmatrao operaciju vađenja.

Već je prošlo par nedelja od kako je *Lino* potopljen. U međuvremenu zvanično je rođena država Izrael. Ada Sereni je sada radila za legalno uspostavljenu tajnu službu države koju su Ujedinjene nacije priznale. Ali ako se promenio njen status, i status organizacije za koju je radila, očajničke potrebe Izraela se nisu promenile. I dalje je bilo od ogromne važnosti da teret sa *Lina* ne stigne do Sirije. Kada je saznala da se teret vadi iz vode, uznemireno je oputovala u Bari. Ono što je videla i čula bilo je jako uznemirujuće.

Pukovnik Mardam je vrlo efikasno organizovao operaciju vađenja tereta. Izvađene puške su, uz nadgledanje stručnjaka, pažljivo očišćene i uskladištene u lokalnom skladištu. Od svojih italijanskih kontakata Ada je saznala da su Italijani sada, pošto su izbori već za njima, mnogo manje neurotični u vezi cele afere, da su prihvatili da je Mardam vlasnik i da saraduju s njim na sve moguće načine.

Italijani, pisala je ona Šaulu Aviguru, ništa ne prepuštaju slučaju. Mada niko, pa ni pukovnik Mardam, ne misli da su Izraelci potopili brod, lokalne vlasti su organizovale 24-časovno čuvanje oružja. Bili su odlučni da oružje stigne do Sirijaca, i jednako odlučni da ga ne dobije nijedna italijanska politička partija. To je značilo da bi svaki pokušaj sabotaze bio osuđen na propast.

Avigurov odgovor je bio kratak: Ako ne možemo da zaustavimo oružje u Italiji, moramo ga zaustaviti na moru. „Operacija lopov“ se opet zahuktavala.

Pukovnik Mardam nije ni u šta sumnjao. Njegov je problem bilo vađenje pušaka iz mora i transport do Sirije. Pošto Sirija nije imala trgovačku flotu vrednu pomena, očigledno je bilo da moraju da iznajme neki brod. Međutim, transportni su brodovi u to vreme bili u velikom manjku, pa nije bilo lako naći prevoz. Svo raspitivanje po Bariju nije donelo rezultat, sve dok vlasnik hotela u kome je odseo nije predložio da pokuša sa jednom trgovačkom firmom u Rimu koja bi, možda, mogla da pomogne.

Osoblje trgovačke agencije „Menara“ u Rimu bilo je više nego uslužno kada ih je pukovnik Mardam kontaktirao. Direktor te firme je rekao da imaju jedan brod koji bi baš odgovarao, prilično star ali sasvim plovat: SS *Argiro*. Mardama nije trebalo dugo ubedivati. Platilo je nešto više od milion lira, pa je tako bivša vojna korveta od 250 tona bila njegova za taj posao.

Postojalo je nekoliko činjenica koje je Mardam trebalo da zna. Direktor hotela u Bariju je dobio lepu svotu novca od Ade Sereni da Mardamu predloži agenciju „Menara“. Objašnjeno mu je da je to njegova „provizija“ zato što je kompaniji omogućio lep posao. Agencija „Menara“ je i sama odavno imala veze sa izraelskim interesima, još pre nezavisnosti, i pomagala kod prevoza imigranata i oružja kroz britansku blokadu u Izrael, i kod izvoza pomorandži iz Izraela.

Što se kapetana broda *Argiro* tiče, ustanovio je da su se dva redovna člana njegove posade iznenada razbolela. Videlo se da dvojica koja su došla u zame-nu znaju posao, pa on više o tome nije razmišljao.

Krajem prve nedelja avgusta, *Argiro* je pošao iz Čivitavekije, Rim, za Bari, gde je, pod nadzorom pukovnika Mardama, oružje koje je bilo potopljeno zajedno sa brodom *Lino*, ukrcano. *Argiro* je 19. avgusta isplovio iz Barija i krenuo ka Aleksandriji. Mardam ga je ispratio. Završio je svoj posao. Damasku je poslao telegram sa dobrim vestima, i zatim ušao u avion koji će ga odvesti kući.

Plovidba broda *Argiro* nije prošla bez zanimljivih događaja. Jedva da se kopno izgubilo iz vida, kada se motor, oko koga su se starala dva nova mornara, pokvario. Dok se brod ljuljao na blagim talasima Mediterana, prišao mu je jedan ribarski čamac. Dvojica koji su bili na tom čamcu objasnili su kapetanu broda da sa sobom imaju radio, i da im je, od strane vlade Egipta, naredeno da kontaktiraju *Argiro*. Svrha toga je bilo održavanje redovne veze sa Aleksandrijom tokom putovanja. Kapetan je spremno progutao tu priču i pozvao ih na brod.

Tako je bila zapečaćena sudbina broda *Argiro*. Sada su na brodu bila četvorica članova izraelske tajne službe – dvojica mornara koji su došli kao zamena i dvojica iz ribarskog čamca. Osim radija tu se našlo i nešto lakog oružja, pa su za nekoliko minuta savladali malu posadu broda. Učtivo su zamolili kapetana da promeni kurs i da krene prema Tel Avivu, o čemu su smesta obavestili svoju centralu – putem onog radija koga su imali sa sobom.

Argira su usput srele dve izraelske korvete, pa su oružje, posada i izraelski agenti prešli na njih. *Argiro* je potonuo bez traga. Korvete su, nekoliko sati kasnije, stigle do Haife. Prva „specijalna operacija“ izraelske tajne službe time je završena – uspešno, tajno, i bez žrtava.

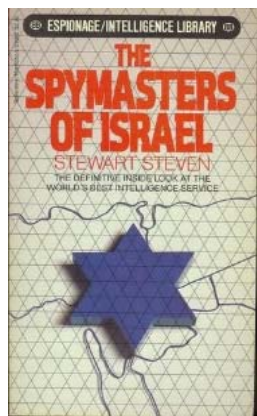
To sirijsko oružje je došlo do Haife pomoću mešavine sile i hrabrosti. Tokom krucijalnih trenutaka operacije niko nije bio svestan duge ruke Tel Aviva. Kapetan, posada i kompanija čiji je brod bio, dobili su

lepo obeštećenje. Iza cele afere se nije vukao nijedan neprijatan trag. Bila je to klasična operacija svoje vrste.

Toliko je sve bilo čisto da su Izraelci odlučili da tako bude do kraja. Kada su Sirijci shvatili da ipak neće dobiti svoje dragoceno oružje, svoj su bes iskalili na nedužnom pukovniku Mardamu. Optužen je da je saradivao sa Izraelcima. Do Božića su ga već osudili na smrt. Jedinstveno je to što su – po grubim današnjim standardima skoro neverovatno – koristeći dobre usluge francuskih ambasada u Tel Avivu i Damasku, Sirijcima poslali potpune detalje „Operacije lopov“, koji su, naravno, pukovnika oslobađali svake krivice. On je jednostavno bio muva koja je zalutala u paukovu mrežu. Spasli su Mardamu život. „Operacija lopov“ je konačno završena.

***

Gornji tekst je prevod iz knjige Stewarta Stevensa: *The spymasters of Israel*.

Knjiga je prvi put štampana 1980. u Kanadi; prvo izdanje u SAD 'Ballantine Books', februara 1982, sa više ponovljenih izdanja. Sa distance od skoro 40 godina neki od ovde opisanih događaja postaju jasniji, neki maglovitiji. Tokom proteklog vremena bilo je još mnogo strašnih i manje strašnih događaja, ali se čini da situacija nije ništa bliža razrešenju nego što je bila kad je knjiga pisana. Razne faktore, uključujući i vremenski odmak, treba uzeti u obzir prilikom čitanja. Prim.prev.

Knjigu je preveo Brane Popović

Lev Rubinštejn

Gutljaj slobode

Meni se zaista posrećilo. Spadam među srećnike koji žive dovoljno dugo (a i pamet me još uvek dosta dobro služi) da bi me ovi letnji fudbalski dani koji su veselo tekli ulicama mog rodnog grada neizbežno i živo, začuđujuće precizno podsetili na jedno drugo, davno prošlo, uzbudljivo moskovsko leto 1957.

Bilo mi je već punih deset – ne tako mnogo da bih sve razumeo i ne tako malo da ne razumem ništa. Tog leta je građanima prestonice bilo usrdno preporučeno da svoju decu privremeno odvedu van Moskve. Kako se desilo da su mene ostavili – ne znam. Uglavnom, tih dana smo Saša Smirnov i ja, moj drugar i komšija kojeg su iz nekog razloga takođe zaboravili, bezbrižno švrljali po centru grada i blenuli u nama dotad nezamisliva čudesa kao što su živi crni ljudi i Indusi. A oni su veselo šetali ulicama našeg grada, radosno se smejali, pevali na nekim nama nedokučivim jezicima i svirali na nekakvim nama misterioznim instrumentima.

Poklanjali su nam značke i razglednice koje smo dugo brižno čuvali u našim zbiricama egzotičnih predmeta, pre nego što su godine učinile da svi ti čarobni predmeti netragom iščile i nestanu.

Taj VI Svetski festival omladine i studenata je bez preterivanja bio epohalan. Odjednom je postalo očigledno da smo do tada živeli u crno-belom svetu. Duh nezamislive slobode lebdeo je nad specijalno za tu priliku uređenim gradom, nad umivenom i prolepszalom Moskvom.

Ne gvozdена, već čelična zavesa iza koje smo živeli – tih dana je bila otvorena. Tačnije odškrinuta. Ali kroz taj procep je grunula tako moćna bujica svetla i vazduha da je celo pokolenje mojih sunarodnika još mnogo godina ostalo ošamućeno.

Ova dva događaja – tadašnji svetski festival i sadašnje svetsko fudbalsko prvenstvo – i pored očiglednih razlika se ipak negde rimuju. I nisam ja jedini koji je primetio tu očiglednu rimu.

Osim spoljnih sličnosti primetne su i bitne razlike, i to ne samo u epohama i informacionim i tehnološkim okolnostima. Čini mi se da je glavna razlika između ova dva događaja u tome što su oba dohujala i prohujala s viorima koji duvaju iz dva dijametralno suprotna pravca.

Festival iz daleke 1957. nauk je o tome da sloboda nije apsolutan pojam. Ona je opipljiva samo u kontekstu neslobode. Ona se da opipati isključivo čulima. Sloboda je tek osećaj slobode i ništa više od toga. A taj osećaj smo tada zaista imali. Ne, slobodu nam naravno nisu dali. Samo su nam je kroz odškrinutu zavesu pokazali.

Slobodu nismo imali, ali osećaj jesmo. I mada sam tada bio tek deran, taj osećaj sam snažno doživio i zapamtio.

Danas, po svim (kako vole da kažu) kvantitativnim pokazateljima slobode ima mnogo više. Toliko da je čak neumesno porediti ta dva vremena. Da je neko tada rekao da će jednoga dana naši građani slobodno putovati u inostranstvo i čitati svaku knjigu koju požele, niko mu ne bi verovao.

Naravno, slobode danas ima neuporedivo više nego tada. Ali osećaja slobode... Ne bih se usudio da tvrdim.

To je sada. A tada...

Mnogi slikari starije generacije su docnije više puta priznali da je francuska izložba u Moskvi potpuno preokrenula njihove predstave o umetnosti i dala prvi snažan impuls svemu što se i danas naziva savremenom ruskom umetnošću. I koliko god se sovjetsko ideološko rukovodstvo kasnije trudilo da se ti „pederasti apstrakcionisti“ stave na svoje mesto, svi ti pokušaji su ostali bez rezultata. Na ideološkom planu je stvar s umetnošću zauvek bila završena.

Posle Festivala su se pojavili šminkeri (*стиляги*) – prvi estetski disidenti. Posle Festivala su se pojavile i prve predodžbe o modi. Posle Festivala se pojavio i rokenrol. Posle Festivala je naša omladinska subkultura stekla prve, možda plašljive, možda i provincijalne, ali zato veoma izrazite karakterne crte. Na ulicama su se pojavili i prvi muvatori (*фарцовщики*), svojevrсни kulturni heroji, često vrlo koristoljubivi, no zato odvažni i dosledni posrednici u živoj razmeni koja je tekla između sovjetskih žitelja i predmeta, uglavnom zapadne svetske materijalne kulture. I duhovne – takođe. Ko vam je tada mogla prodati ploču Elvisa Prislija ako ne oni? Bili su to Hermesi tog vremena. I Prometeji, a vlast se prema njima otprilike isto tako loše odnosila.

Meni je dopalo da doživim taj moskovski Festival i to i danas smatram velikom srećom u životu.

A ljudi 15 ili 20 godina stariji od mene često su se sećali jednog drugog, kratkog, takođe sjajnog vremena kada su se vratili s fronta, puni priča o tome kako su videli neki drugi svet, sreli nekakve druge ljude, družili se s vojnicima i oficirima savezničkih armija. Njima se činilo da će od tada pa nadalje „sve biti drugačije“. Oni su to takođe smatrali svojom velikom srećom, bez obzira što im je ubrzo bilo objašnjeno kako stvari zaista stoje.

Istorijsko iskustvo nam govori da kada je totalitarna ili autokratska vlast, pod uticajem ovih ili onih – najčešće spoljašnjih – političkih pritisaka prinuđena da svojim građanima ponudi „gutljaj slobode“, to se potom gotovo uvek preokreće u agresivnu reakciju režima. „Gucnuli ste malo – dosta“, kaže vlast građanima koji su se nečemu ponadali.

Kratka posleratna avantura sa časopisom *Amerika* i gramofonskom pločom na kojoj je s jedne strane Edit

Utjosova na engleskom pevala *Letimo kroz maglu*, a s druge Aleksandra Kovalenko na ruskom *Johnny is a boy for me*, završena je mrakobesnom državnom kampanjom „borbe protiv kosmopolitizma“.

A direktna posledica sve te festivalske vrtoglavo-ushićene euforije bili su istorijski susreti Hruščova s predstavnicima stvaralačke inteligencije, na kojima im je jasno stavljeno do znanja da prestanu da se zanose.

Šta nam se sprema posle ovog karnevalsko-fudbalskog leta? Nešto će nam se sigurno desiti. U to sam uveren. Ali bolje da ne pogađamo, da ih ne inspirišemo. I da im ne sugerišemo.

Lev Rubinštejn, ruski pisac i publicista

InLiberty.ru, 25.06.2018.

Prevod s ruskog *Haim Moreno*

Peščanik.net, 19.07.2018.

Nedavno me je intervjuisala jedna mlada novinarka i između ostalih, postavila mi je i ono, u ovakvim prilikama neizbežno pitanje, ko je moj čitalac? Kako ja njega zamišljam? Pritom me je zamolila da odgovor bude što je moguće kraći.

Rekao sam joj da mi je prilično teško da na pitanja takve vrste dajem kratke odgovore. „A vi pokušajte“ – zamolila je ona. I stvarno sam pokušao. Dovodeći u nedoumicu ne samo nju, već u nekom smislu i samog sebe, rekoh: „Moj čitalac je onaj što ume da čita“.

Dva lažova

U radnoj rezidenciji Predsedničkog dvorca finskog predsednika u Helsinkiju, 16. jula 2018. sastala su se dva najveća lažova na planeti. Prvo su preko dva sata lagali jedan drugog, a potom su na zajedničkoj konferenciji za novinare još toliko vremena u duetu lagali i čitav svet.

Vladimir Putin je profesionalni lažov. Tamo gde je nekada obučavan on je s uspehom stekao znanja o primeni bezbrojnih laži i zauvek usvojio sledeći princip: laž ili krađa se nipošto ne smeju okončati tvojim priznanjem. Ako te zateknu s rukom u tuđem džepu, reci da si slučajno pomešao džepove; kraće, mislio si da je džep tvoj. U brdu laži koje je na ovoj pres konferenciji Putin s profesionalnom ležernošću izgovorio, bilo je i mnogo onih koje se lako daju proveriti. Na primer, njegova tvrdnja da je kompanija Vilijama Braudera donirala Demokratskoj partiji SAD 400 miliona dolara. Brauder je odmah opovrgao Putinove tvrdnje rekavši da se on nikada u životu nije bavio doniranjem političkih stranaka i bilo kakvih političkih organizacija ili akcija. Osim Braudera, Putinovu laž je uslovno rečeno osporilo i Generalno tužilaštvo Ruske Federacije. Njen predstavnik Aleksandar Kurenjoj 17. jula je izvestio javnost da je Putin Brauderov donorski iznos preuveličao hiljadu puta. „Predsednik nas je zamolio da ispravimo njegovu slučajnu omašku: ne 400 miliona, već 400 hiljada dolara“, obavestio je našu i svetsku javnost predstavnik ruskog tužilaštva. Onda je dopunio: „Ali to je u svakom slučaju ogromna svota novca“.

A za Putina su 400 miliona ili 400 hiljada bilo čega u svakom slučaju samo kopejke. Tim pre ako se radi o tako važnoj stvari kao što je lična osveta. Vilijam Brauder se uz Njemcova, Litvinjenka i Berezovskog (bog da im dušu prosti) nalazi na samom vrhu spiska Putinovih ličnih neprijatelja. Jer nije li baš Sergej Magnitski, pravni zastupnik fonda Brauder, dokazao krađu od 230 miliona dolara koji su u opštem toku slično stečenog novca bili usmereni u Putinov

novčanik, tada uobličen u formu Ralduginovog violončela? I nisu li baš posle ubistva Magnitskog, podmuklo organizovanog od strane Putinovih pomoćnika ukrašenih pravosudnim epoletama, protiv svih njih poimence uvedene oštre sankcije po takozvanom „zakonu Magnitskog“?

U Rusiji su za putinsku laž stvoreni maksimalno podesni i komforni uslovi. On bez bilo kakvih posledica može javno da izjavi kako su Bil Gejts i Džordž Soroš udvoje organizovali uplitanje u američku izbornu kampanju, pa čak i to da je baš taj simpatični par naručio ubistvo Kenedija. U Rusiji nema nijedne političke sile, nijednog jedinog deputata ili bilo kog političara sa statusom, niti ijedne značajnije medijske kuće, dakle nema apsolutno nikoga ko bi se usudio da ospori bilo koju, makar i najidiotskiju Putinovu laž. Isto važi i za ovaj poslednji slučaj. Generalno tužilaštvo Ruske Federacije nas je obavestilo o sledećem: „Predsednik nas je zamolio da ispravimo njegovu slučajnu omašku...“ Da ih nije zamolio i dalje bi mirno sedeli tamo gde im je mesto, u „kućici“ smeštenoj u dvorištu vlasti i ćutali. A ako bi ih na primer on sada zamolio da poprave njegov pogrešno naveden iznos naviše, oni bi i ne trepnuvši izjavili da se radi o sumi od 400 milijardi dolara.

Donald Tramp nije ništa manji lažov od Putina. Ali u Americi su uslovi za laganje neuporedivo lošiji. U društvu s Putinom, Tramp je faktički poništio nalaze svoje sopstvene obavestajne službe koja mu je par dana pre samita podnela podroban i obiman izveštaj s dokazima o umešanosti ruskih službi u američke izbore. U prisustvu Putina, njegove reči o ruskom mešanju u američke predsedničke izbore zvučale su ovako: „Neki moji službenici, na čelu sa svojim šefom Denom Koutsom, rekli su mi da je po njihovom mišljenju to bila Rusija. Predsednik Putin je malopre rekao da to nije bila Rusija. Povodom toga ću vam reći da ne vidim nijedan ozbiljan razlog koji bi mogao da mi potvrdi da je to zaista bila Rusija“.

Nepunih 24 sata posle ove izjave, Tramp se oprezno osvrnuo oko sebe i utvrdio da u blizini više nema Putina. Shvatio je da se nalazi u SAD, zemlji u kojoj su njegove reči izgovorene u Helsinkiju dobile razne kritičke ocene, među kojima je ona s rečju „izdaja“ najmekša, pa je odlučio da sve objasni. Pokazalo se da mu je u prisustvu Putina iz pomoćnog glagola „nije“ ispao onaj važan odrečan delić „ni“. On je o umešanosti Rusije u američke izbore hteo da kaže „ja ne vidim nijedan ozbiljan razlog koji bi mogao da mi potvrdi da to zaista nije bila Rusija“. „U ključnoj rečenici mog obraćanja, ja sam izgovorio „je“ umesto „nije“ – objasnio je građanima Amerike Tramp.

Tramp je danas najuticajniji čovek na planeti i to samo zato što je predsednik SAD, danas najmoćnije zemlje na svetu. I svaka njegova reč ima ogroman značaj. A sada smo saznali i to da kada on nešto govori, svi mi treba da imamo u vidu i okolnosti u

kojima on to govori, kao i da obraćamo pažnju na mesto i vreme njegovog izlaganja. Jer ako se kraj njega slučajno nalazi Putin, kod Trampa će se pojaviti problemi s upotrebom reči „je“ i „nije“. U prisustvu predsednika Ruske Federacije ove reči samostalno menjaju svoj oblik, pojavljuju se na nekim sasvim neočekivanim mestima ili potpuno nestaju.

I dok je Putin lažov profesionalac, Tramp je u lažovluku talentovani amater. On jednostavno laže kao što diše. Tramp u paru s Putinom veoma uspešno ruši ceo sistem međunarodnih odnosa. Njih dvojica zajedno vrlo efikasno uništavaju osnovu tog sistema zasnovanog na reči poverenje.

Ежедневный журнал, 18.07.2018.

Prevod s ruskog Haim Moreno

Peščanik.net, 23.07.2018.

Ruskom narodu je početkom ovog veka ponuđen istorijski izazov u obliku putinizma. Taj putinizam je tokom proteklih 18 godina ojačao, omatorio, dobio otvoreno fašističke crte, brižljivo kultivisao takozvanu vertikalu vlasti i na nju čvrsto nasadio Rusiju. U istorijskoj perspektivi putinizam bez sumnje čeka ista ona sudbina s kojom su bili suočeni italijanski fašizam i nemački nacizam. (Igor Jakovenko)

U ovom broju

Vladislava Gordić Petković: *Tajna mesta snage*

Nikola Jelačić: *Razvoj ideje zla u judeo-hrišćanskim spisima*

Stjuart Stiven: *Operacija lopov*

Lev Rubinštejn: *Gutljaj slobode*

Igor Jakovenko: *Dva lažova*

Alia Mundi

Magazin za kulturnu raznolikost

<https://istocnibiser.wixsite.com/ibis>
<http://aliamundimagazin.wixsite.com/aliamundi>

Stranice posvećene Jevrejima bivše
Jugoslavije

<http://elmundosefarad.wikidot.com>

Ne zaboravite da otvorite

www.makabijada.com

Istraživački i dokumentacijski centar

www.cendo.hr

Lamed

List za radoznale

Redakcija - *Ivan L Ninić*

Adresa: Shlomo Hamelech 6/21

4226803 Netanya, Israel

Telefon: +972 9 882 61 14

e-mail: ivan.ninic667@gmail.com

<https://listzaradoznale.wixsite.com/lamed>

Logo Lameda je rad slikarke

Simonide Perice Uth iz Washingtona